

Desamortització i política forestal als Ports en el transcurs del s. XIX: els casos de Refalgarí i la Mola de Catí.¹

Xavier MIRANDA ESTRAMPES

RESUMEN

El siglo XIX se caracteriza en el ámbito social y político por ser un período de profundas transformaciones, a las que el ámbito forestal no fue ajeno. Estos cambios, que afectaron los terrenos forestales a todos los niveles –propiedad, gestión, explotación, etc–, alcanzaron también los bosques de Els Ports. Para seguir la evolución de estos bosques, hemos elegido como guía dos de los más emblemáticos: Refalgarí y la Mola de Catí. Veremos como los sucesivos cambios legislativos y de modelo de gestión tendrán una rápida repercusión en nuestros terrenos forestales.

ABSTRACT

19th century society and politics are marked by the deep transformations that took place, which affected the ambit of the forest as well. These changes had repercussions on every single aspect of the forest lands –ownership, management, exploitation– and also reached the woods of Els Ports. In order to follow the evolution of these forests, two of the most emblematic ones have been studied: Refalgarí and Mola de Catí. We'll see how the successive legislative reforms and management models had a deep effect in our forests.

¹ Aquest article és fruit de la revisió de les ponències presentades a les I Jornades de l'Explotació del Bosc als Ports, celebrades a la Sénia del 29 de novembre a l'1 de desembre de 1996.

L'Administració i el marc legislatiu forestal a l'inici del segle XIX

El segle XIX començà, quant al marc legislatiu forestal, sota l'“*Ordenanza para la conservación y aumento de los montes de Marina en las provincias y distritos que se expresan*”, promulgada per Fernando VI el 31 de gener de 1748. Aquesta “*Ordenanza*” encarregava a la Marina espanyola “*el cuidado y conservación de los montes situados en las inmediaciones de la mar y rios navegables*”.¹ L'objectiu era proporcionar, en tot moment, la fusta necessària per a l'estratègica indústria naval espanyola lligada a les necessitats de l'Armada Reial, i establia l'obligació de disposar de llicència per a la tala d'arbres; llicència que havia de donar per escrit un funcionari de la Marina.

Els boscos dels Ports es trobaven dins d'aquest marc legislatiu, i, des del punt de vista administratiu foren assignats al Departament de Cartagena. La seva conservació fou encarregada a l'intendent d'aquest departament. La importància dels boscos dels Ports per a la indústria naval de l'època queda ben palesa en aquesta “*Ordenanza*”, la qual dedica dos articles a la seva conservació. Efectivament, l'article 77 deia: “*Conviniedo que en los montes de Tortosa se conserven y aumenten los pinares para arboladura y fábrica de betunes, llenando todos los huecos que las cortas anteriores han dexado; mando al Intendente de Cartagena, cuide de que así se execute, y que en tiempos oportunos haga sangrar los palos que hubieren de cortarse para los baxeles, enviando para ello personas inteligentes y prácticas*”.

I, l'article 78 disposava: “*Por lo que mira á la fábrica de pez y alquitran, que se ha permitido á los vecinos de Tortosa en lo pasado; quiero que igualmente se les permita en lo venidero; celando, que con este motivo no se troncen ni desmochen los pinos que la codicia de los betuneros intenta secar, para tener abundancia de raygambre y árboles secos de que hacer sus fábricas; bien entendido, que para ello habrán de tomar sus licencias, en las quales se expresará el parage en que cada fabricante haya de tener sus hornos*”.

Els articles anteriors fan referència als dos productes principals que la Marina Reial extreia dels Ports: els arbres destinats a l'arboradura dels vaixells –pals, mastelers, botavares, antenes, etc.– que, lògicament, havien

1 Novíssima recopilación de las Leyes de España dividida en doce libros...mandada formar por el señor Don Carlos IV. Madrid 1805. Tomo 3, p. 543

de ser arbres de tronc llarg, llis i gran diàmetre, i el quitrà usat en el procés de calafatar els vaixells. També deixaven entreveure quin era el major dels problemes d'aquests boscos: l'excessiu aprofitament que se'n feia, o se n'havia fet.

En definitiva, els boscos dels Ports a l'inici del s. XIX estaven sotmesos, independentment de la seva propietat o possessió, a la jurisdicció de la Marina espanyola, que regulava expressament l'aprofitament de la fusta. En canvi, altres usos i aprofitaments forestals –com la recollida de llenya o la pastura– seguien encara sotmesos a tradicionals pràctiques comunals.

La propietat dels terrenys forestals serà l'altra qüestió bàsica per al futur dels boscos al llarg del s. XIX, i, com no podria ser d'altra manera, també ho serà per al futur dels boscos dels Ports.

Tot i que la qüestió de la propietat de la terra durant el segle XIX era molt complexa, i no és aquest el moment d'entrar-hi en profunditat, podem simplificar la qüestió per als dos boscos que hem escollit dient que a començaments de segle Refalgarí pertanyia al monestir de Santa Maria de Benifassà i que la Mola de Catí era propietat de l'Ajuntament de Tortosa, però recordem que, independentment d'aquesta propietat, estaven sotmesos administrativament i legal a la Marina espanyola, i no en podien disposar lliurement.

Les “*Ordenanzas Generales de Montes*” de 1833: l'inici dels canvis

Per Reial Decret de 22 de desembre de 1833, s'aprovaren les “*Ordenanzas Generales de Montes*”,² que canviaven radicalment el model de gestió dels terrenys forestals espanyols i l'estructura administrativa encarregada de realitzar la gestió tècnica.

Les novetats més significatives de les “*Ordenanzas*” de 1833 són:

1. La supressió dels privilegis de la Marina respecte als boscos i el seu aprofitament.

² Legislación de Montes (1869): *Colección de Leyes, Decretos y demás disposiciones de interés general, relativas al servicio así facultativo como administrativo del ramo de Montes, expedidas desde 22 de Diciembre de 1833 hasta 31 de Diciembre de 1868*. Madrid. Imprenta del Colegio Nacional de Sordomudos y de Ciegos.

2. La creació d'una nova divisió territorial dels monts pel que fa a la seva administració, lligada a la recent creació de les províncies per decret de 30 de novembre. S'adaptava, així, l'administració forestal a l'administració política de l'Estat.
3. L'impuls d'un servei forestal propi i independent de les necessitats de la Marina, un servei forestal que s'assignà administrativament al Ministeri de Foment, mitjançant la creació de la "*Dirección General de Montes*" amb seu a Madrid, i, perifèricament, mitjançant la creació dels "*Distritos Forestales*".

L'estructura administrativa creada tindrà l'encàrrec de gestionar "*los montes realengos, baldíos, y demas que no tengan dueño conocido i los montes de propios o comunes de los pueblos; los pertenecientes á hospicios, hospitales, universidades ú otros establecimientos públicos dependientes de mi Real protección y gobierno; y aquellos en que la Real Hacienda, los pueblos, ó los establecimientos públicos tengan condominio ó comunidad de disfrutes ó usos con otro cualquier propietario*".³

El "*Distrito Forestal de Tarragona*" serà a partir d'aquest moment l'òrgan administratiu que s'encarregarà de la gestió de la Mola de Catí –considerat "*monte de propio de Tortosa*"– i, també, de la gestió de Refalgarí –ja que diversos pobles tenien comunitat d'us de les llenyes, pastures i aigües d'aquesta forest. Aquesta situació administrativa obligava a que qualsevol tallada d'arbres hagués d'esser autoritzada, obligatòriament, per l'administració forestal de l'Estat que substituïa a la Marina espanyola.

La desamortització eclesiàstica de 1836: conseqüències sobre el bosc de Refalgarí

Les "*Ordenanzas Generales de Montes*" no van tenir pràcticament aplicació al bosc de Refalgarí ja que tan sols dos anys després de la publicació d'aquelles, i mitjançant els Decrets de 25 de juliol de 1835 i d'11 d'octubre de 1835, es van suprimir quasi tots els monestirs espanyols i entre ells el de Santa Maria de Benifassà. A més, en virtut d'aquest Decrets, la Nació s'incautava de tots els seus béns. La Nació, per tant, passà a ser la propietària de tots els terrenys que havien pertangut a Benifassà, i lògicament, del bosc de Refalgarí –així com d'altres grans finques forestals situades a Catalunya (la vall d'en Pastor i el terme dels frares al Perelló) i al País Valencià.

³ Ibid. Articles 4t i 5è de les "*Ordenanzas Generales de Montes*".

El 19 de febrer de 1836 es publicava el Reial Decret que donaria nom a l'anomenada desamortització eclesiàstica o de Mendizábal. El Reial Decret declarava en estat de venda tots els béns incautats a l'Església. Així l'article primer establia que "*quedan declarados en venta desde ahora todos los bienes raices de cualquier clase, que hubiesen pertenecido a las comunidades y corporaciones religiosas estingidas, y los demás que hayan sido adjudicados a la Nación por cualquier título o motivo y tambien todos los que en adelante lo fueren desde el acto de su adjudicacion*".⁴

Per a l'adquisició d'aquests terrenys forestals tan sols es necessitava alguna persona interessada que sol·licités a l'administració de l'Estat encarregada de les ventes –el Ministeri d'Hisenda– l'establiment del preu de venda i que acudís a la posterior subhasta pública. I això fou el que succeí amb una de les partides que formaven part de l'extens terme de Refalgarí, el bosc de Millés. Millés fou tret a subhasta pel Ministeri d'Hisenda l'any 1842 amb una superfície total de 4.055 jornals, i, ràpidament, adquirit pel comerciant de Tarragona Josep Mirapeix i Casals per 220.000 rals.⁵ D'aquesta manera Millés es desvincularà, pel que fa a la seva propietat, de la resta de terrenys de Refalgarí. Es trencava així una unitat territorial que tenia una vigència d'almenys 600 anys: des que l'any 1249 Guillem de Montcada, cosenyor de Tortosa, hagués donat el terme de Refalgarí a l'abat de Benifassà fins a la venda de Millés l'any 1842.

El reconeixement dels boscos públics dels Ports fet pel "Distrito Forestal de Tarragona" l'any 1846⁶

L'any 1846 el Comissari de Monts de Tarragona, Miquel Bosch, cap del "*Distrito Forestal de Tarragona*", feia el primer reconeixement de tots els monts públics de Tarragona. Amb les dades preses durant el reconeixement formarà la primera recopilació de dades sobre els terrenys forestals de propietat pública de la província, entenent-se com a propietat pública les forests propietat de la Nació, les de propietat comunal i les de propietat dels Ajuntaments.

⁴ Rovira i Gómez, S: *La desamortització dels béns de l'Església a la província de Tarragona (1835-1845)*. Excma. Diputació Provincial de Tarragona. 1979. Apèndix documental.

⁵ *Ibid.* p. 192.

⁶ Els documents amb què he treballat pertanyen a l'arxiu del "*Distrito Forestal de Tarragona*", i formen part de l'arxiu de la Secció de Recursos Forestals del Departament de Medi Ambient a Tarragona. Aquesta documentació no està classificada.

Entre els dies 15 i 25 de juny de 1846 Miquel Bosch,⁷ acompanyat del perit agrònom del “*Distrito Forestal*” i dels pràctics nomenats per l’Ajuntament de Tortosa, Tomàs Estrada i Pedro Porcal, van recórrer el terme tortosí recollint informació sobre els terrenys forestals públics. La relació general fou presentada el dia 28 de juny i fou signada, per Miquel Bosch, per Rafael Montagut, alcalde de Tortosa i per Antonio González, secretari de l’Ajuntament.

A la relació presentada hi figurava, lògicament, el bosc de la Mola de Catí amb les dades següents:

Quadre 1: Dades de la forest Mola de Catí extretes del reconeixement dels boscos públics fet l’any 1846

Nombre:	Mola de Catí
Poseedor:	Los propios
Cabida o extension superficial:	45 fanegas
Con arbolado:	Le tiene
Número aproximadao de árboles:	60.000
Sus especies:	Pinos
Rendimientos anuales aprox.:	3.000 reales

Continuant el reconeixement, entre els dies 9 i 14 de juliol de 1846 visitaren els monts del suprimit monestir de Benifassà dins de Catalunya. En aquest cas, Miquel Bosch, acompanyat pel perit agrònom i alguns guardes, “*con las escasas noticias que pude adquirir*”, elaborà el quadre següent:

Quadre 2: Dades de la forest Refalgarí extretes del reconeixement dels boscos públics fet l’any 1846

Provincia de Tarragona

Partido judicial de Tortosa

Montes del suprimido Monasterio de Benifasá por lo perteneciente al principado de Cataluña: estado espresivo de las partidas que pueden considerarse en los indicados montes su extensión superficial, n.º de árboles, sus especies, rendimientos anuales y observaciones.

⁷ Sobre Miquel Bosch y Julià es pot consultar l’obra de Gómez Mendoza, J.: *Ciencia y política de los montes españoles (1848-1936)*. Madrid, 1992, 43 i 44.

<i>Partidas</i>	<i>Extensión superficial</i>	<i>Con arbolado</i>	<i>Sin él</i>	<i>nº aprox. de arboles</i>	<i>sus especies</i>	<i>rend. anuales aprox.</i>
<i>Coscollosa</i>	<i>335 fanegas</i>	<i>le tiene</i>	-	<i>2000</i>	<i>pinos</i>	<i>244 rs.</i>
<i>Clot de Porta</i>	<i>1000 f.</i>	<i>id.</i>	-	<i>6000</i>	<i>pinos</i>	<i>833 rs.</i>
<i>Forat de Franch</i>	<i>1000 f.</i>	<i>id.</i>	-	<i>1400</i>	<i>pinos</i>	<i>833 rs.</i>
<i>Camp de Canet, Camp Florit y font de la Ferrera</i>	<i>1000 f.</i>	<i>id.</i>	-	<i>6000</i>	<i>pinos</i>	<i>833 rs.</i>
<i>Refargari, Corral del Quiso, mas de la Basa, Casetas vellas Pinà pla y Tosal del Rey</i>	<i>2000 f.</i>	<i>id.</i>	-	<i>10000</i>	<i>pinos</i>	<i>1614 rs.</i>
<i>Vall del Pastor</i>	<i>1000 f.</i>	<i>id.</i>	-	<i>4000</i>	<i>pinos</i>	<i>140 rs.</i>
<i>Plana de Burgá</i>	<i>6000 f.</i>	-	<i>Sin él</i>	-	-	<i>200 rs.</i>

Observaciones: Las cinco primeras partidas se hallan situadas en la derecha del Ebro cerca la montaña llamada Puerto de Tortosa; las dos últimas en la izquierda del mismo inmediatas al monte de Cardó.

Resumen: Existen en las anteriores partidas 27500 árboles. El producto anual asciende a 4709 reales de vellón.

Tortosa 15 de Julio 1846, Miguel Bosch.

Les cinc primeres partides formaven el bosc de Refalgarí, el qual, segons la relació, comptava amb una extensió superficial de 5.335 fanègues en què dominava la pineda, present a totes les partides, amb un nombre aproximat de 25.400 arbres. Sorprenentment, Refalgarí, molt més extens que la Mola, tenia en canvi menys arbres, 25.400 el primer i 60.000 el segon.

Al conjunt de partides que formaven Refalgarí –"la Coscollosa, el Clot de Porta, el forat de Franch, el camp de Canet, camp Florit i font de la Ferrera, Refargari, el corral del Quiso, mas de la Basa, Casetas vellas, Pinà Pla i Tosal del Rey" (escrites així a la relació)– ja no s'inclou Millés. Sí que en formava part de Refalgarí la partida de "Pinà Pla", inclusió que avui

pot sorprendre ja que actualment és una partida separada d'aquest bosc i situada al terme actual de la Pobla de Benifassà.⁸

Per acabar, cal no confondre en la relació de partides incloses al quadre la de "*Casetas vellas*" amb el lloc que avui coneixem per Casetes Velles, situat a la capçalera del barranc de la Galera, ja que "*Casetas vellas*" (com es pot veure als plànols del segle passat) era, originàriament, la zona on avui es troba el mas de Robert i tota la capçalera de l'actual riu de Patorrat.

Continuació del procés desamortitzador: la desamortització de Madoz

Un nou impuls desamortitzador va tenir lloc l'any 1855 amb la promulgació de l'anomenada "lleï Madoz" de 1r de maig o "lleï de desamortització general". Aquesta lleï posava en venda, entre d'altres, totes les finques rústiques i urbanes que pertanyien a l'Estat, al clergat, als ordes militars, a les confraries, a les obres pies i santuaris, a l'infant Carles, als pobles, a la beneficència i a la instrucció pública.⁹ Posava en venda, per tant, totes les finques propietat de les anomenades "mans mortes". No obstant això, la lleï incloïa una excepció que seria fonamental per al futur dels terrenys forestals espanyols. L'article segon article establia la possibilitat d'excloure de la venda tots aquells boscos o terrenys forestals que el Govern no cregués convenient de vendre, com també tots els monts d'aprofitament comunal.¹⁰

Les discussions per decidir quins criteris s'haurien d'aplicar a l'hora de decidir quins serien els terrenys forestals "que el Govern no cregués convenient de vendre" serien motiu de forts enfrontaments entre el Ministeri d'Hisenda i el de Foment. El primer pretenia recaptar, mitjançant la subhasta pública de terrenys forestals, com més diners millor per afrontar l'important deute públic que arrossegava l'Estat; el segon volia conservar en mans de l'Estat, com a propietari o com a gestor, tots o la major part dels terrenys arbrats, ja que la doctrina forestal imperant a l'època, promoguda pel Cos d'Enginyers de Monts (cos creat l'any 1853

8 Sobre aquesta qüestió es pot consultar Miranda, X.: "Conflictos territoriales en los Ports durante los siglos XIII y XIV", *Recerca* 4, 115.

9 Rovira i Gómez, S.: *La desamortización de Madoz en la provincia de Tarragona (1859-1886)*. Publicacions de la Diputació de Tarragona, 1987, 35.

10 ICONA: *Clasificación General de los Montes Públicos*, 1859. 1990.

per la reial ordre de 18 d'octubre, i adscrit al Ministeri de Foment)¹¹ considerava que la conservació dels boscos sols podia estar assegurada en mans de l'Estat, i mai en mans de propietaris particulars, més interessats –pensaven– a treure rendiment del bosc, encara que fos a càrrec de la seva destrucció.

Per tal de determinar quins terrenys forestals havien de ser exclosos de la venda i mantenir la propietat en mans públiques –bàsicament en mans dels ajuntaments i de l'Estat– s'encarregà al Cos d'Enginyers de Monts, mitjançant l'ordre de 17 de febrer de 1859, la classificació de tots els monts públics espanyols.¹²

Set mesos després de l'encàrrec, el 30 de setembre de 1859, quedava aprovada mitjançant reial ordre la “*Classificación General de los Montes Públicos*”, que recollia totes les finques forestals per províncies i les dividia en exceptuades de la venda i alienables. La classificació corresponent a la província de Tarragona fou signada per l'enginyer en cap del “*Distrito Forestal*”, Lluís Satorras i Vilanova.¹³

La “*Classificación General de los Montes Públicos*” de Tarragona incloïa el bosc de la Mola de Catí dins dels exceptuats de la venda amb les dades següents:

Quadre 3: Dades de la forest la Mola de Catí a la “*Classificación de los Montes Públicos*” de 1859

Nombre:	Mola de Catí
Cabida aforada en hectáreas:	366,60
Especie dominante:	Pino
Especie subordinada:	-

En canvi, la forest Refalguerí, de manera sorprenent, no fou inclosa dins la “*Classificación General*”, ni com a exceptuada de la venda ni com a alienable, tot i que en data 10 d'abril de 1859 el governador civil de Tarragona enviava a l'enginyer en cap del “*Distrito Forestal*” el següent ofici: “*Para facilitar a V. los trabajos de clasificación de los montes de esta*

11 Legislación de Montes (1869): *Colección de Leyes, Decretos y demás disposiciones de interés general, relativas al servicio así facultativo como administrativo del ramo de Montes, expedidas desde 22 de Diciembre de 1833 hasta 31 de Diciembre de 1868*. Madrid. Imprenta del Colegio Nacional de Sordo-mudos y de Ciegos.

12 ICONA: *Clasificación General de los Montes Públicos*, 1859. 1990.

13 Ibid.

provincia, conforme a lo dispuesto en la Real orden de 17 de febrero último, le remito adjuntos los estados suministrados á este Gobierno por la Administración principal de propiedades del Estado y la comisión de ventas del mismo ramo:

...Refalguerí, procedente del Monasterio de Benifasá, situado en la Cenia, de extensión aproximada 2 horas de longitud y 1/2 de latitud, poblado de pinar joven, parte de encinas y parte tejos..."

Probablement les presses per acomplir el curt termini donat per fer la classificació podrien ser la causa d'aquest oblit.

El bosc de Refalgarí administrat pel Ministeri d'Hisenda

Cal dir que la "*Administración Principal de Propiedades del Estado*", esmentada a l'ofici anterior, era una dependència del Ministeri d'Hisenda que gestionava el bosc de Refalgarí, i el tenia en estat de venda des de l'any 1836. Refalgarí, a l'igual que el bosc de Poblet –dos dels espais forestals més importants de la província de Tarragona–, pel seu origen (la incautació al clergat durant la desamortització eclesiàstica), no estaven administrats pel "*Distrito Forestal*". Aquesta situació anòmla, pel que fa a l'assignació de la gestió de l'espai a una administració de l'Estat interessada més en la seva venda que en la seva conservació, va donar lloc a importants abusos i a la indefensió de la propietat pública forestal davant de les agressions fraudulentament al bosc i de la usurpació de terrenys. En aquest sentit, cal destacar l'important informe, transcrit íntegrament a l'apèndix documental inclòs al final de l'article, que el "*Administrador de Bienes Nacionales*" de Tarragona (recordem que era un funcionari del Ministeri d'Hisenda) enviava el 23 de maig de 1865 al "*Director General de Propiedades i Derechos del Estado*" a Madrid, i en el qual es referia a la destrucció o devastació que patí el bosc de Refalgarí durant la guerra carlista dels set anys (1833-1840), també denunciava les constants usurpacions de terreny públic que feien els veïns dels pobles propers i mostrava la preocupació per les agressions que, en forma d'aprofitaments abusius de pastures i d'incendis forestals provocats per a aconseguir nous terrenys de conreu, malmetien la superfície boscosa de Refalgarí. Proposava fer, com a solució a la degradació imparable del bosc, tres actuacions urgents: la delimitació i l'amollonament de tots els terrenys que a l'època de la desamortització eren propietat del monestir de Benifassà; el reconeixement i la incautació pel Ministeri d'Hisenda de tots els terrenys usurpats pels veïns, per a després tornar-los a vendre, sempre i quan estessin conreats; i, finalment, la declaració del bosc de

Refalgarí com a exceptuat de la venda, amb destinació a forest de l'Estat, per tal d'estar més ben vigilat i poder ser millorat.

Les pressions del Ministeri d'Hisenda al llarg d'aquests anys per a declarar com més superfície pública en estat de venda millor, van aconseguir que la "*Clasificación General de los Montes Públicos*" feta l'any 1859 fos substituïda l'any 1862 pel "*Catálogo de los Montes Públicos exceptuados de la Desamortización*",¹⁴ on s'incloïen exclusivament aquells terrenys forestals que acomplien una sèrie de condicions físiques (tenir com a espècies dominants el pi, el roure o el faig; i ocupar una extensió de més de 100 ha –Reial Decret de 22 de gener 1862). La resta de terrenys forestals quedava declarada en estat de venda.

El "*Catálogo de los Montes Públicos exceptuados de la Desamortización*" de la província de Tarragona no incloïa el bosc de Refalgarí tot i acomplir les condicions imposades pel Reial Decret de 22 de gener. En canvi, la Mola de Catí continuava exceptuada de la venda i apareixia al Catàleg amb el número 57, amb les següents anotacions:

Quadre 4: Dades de la forest la Mola de Catí al "*Catálogo de los Montes Públicos exceptuados de la Desamortización*" de 1862

<i>Término municipal</i>	<i>Tortosa</i>
Nombre	Mola de Catí
Pertenencia	al pueblo de Tortosa
Confina	N. con tierras de particulares E. con tierras de particulares y los montes comunes de Roquetas S. con tierras de particulares O. con tierras de particulares y el monte Gabarda o la vertiente de la Mola de Alfara
Especie dominante	Pinus sylvestris, L. Pino albar
Cabida aforada en hectáreas	367

No obstant això, i d'acord amb l'informe del "*Administrador de Bienes Nacionales*", quedava clarament exposada, l'any 1865, la necessitat d'incloure Refalgarí dins el "*Catálogo de los Montes Públicos exceptuados de la Desamortización*", ja que les condicions del bosc acomplien els

14 ICONA: *Catálogo de los Montes Públicos exceptuados de la desamortización*, 1862. 1991.

requisits necessaris per a aquesta inclusió: ésser-hi l'espècie arbòria principal el pi –inclosa entre les tres que donaven opció a l'excepció–, i tenir més de 100 ha de superfície.

Tot i aquest reconeixement dels valors del bosc de Refalgarí fet pel mateix Ministeri d'Hisenda, no seria fins a l'any 1871 que, per reial ordre de 10 de juny, es declararia exceptuat de la desamortització, i, definitivament, s'afegiria al "*Catálogo de los Montes Públicos exceptuados de la Desamortización*", cosa que posaria punt i final a l'estat de venda en què durant trenta-vuit anys es trobà; estat pel qual una part important de Refalgarí –el bosc de Millés– passà a mans particulars, però que, al cap i a la fi, no despertà l'interès de cap altre comprador.

L'administració dels boscos públics dels Ports per part del Ministeri de Foment

Els processos desamortitzadors, la creació d'un cos de facultatius encarregats de la gestió forestal des de l'Administració de l'Estat, i, en definitiva, els canvis socials i polítics ocorreguts des de la promulgació de les "*Ordenanzas Generales de Montes*" l'any 1833, feien necessària l'adaptació del cos legislatiu forestal a les circumstàncies del moment. L'any 1863 entrava en vigor la primera *Ley de Montes* espanyola signada per la reina i el ministre de Foment el 24 de maig. Dos anys més tard, el 17 de maig de 1865, s'aprovava el reglament que la desenvolupava mitjançant deu títols i cent quaranta-tres articles.¹⁵

Aquest nou cos legislatiu serà el que durant quasi cent anys –fins a la "*Ley de Montes*" de 1957– marcarà el destí dels terrenys forestals espanyols.

El Reglament de Monts dividia els terrenys forestals, segons la propietat, en públics i en particulars. Es consideraven monts públics segons l'article 1r.: "...no solo los del Estado, los de los pueblos y corporaciones que dependen del Gobierno, exceptuados de la desamortización en virtud de lo dispuesto en la misma ley y en las de 1.º de Mayo de 1855 y 11 de julio de 1856, sino también los que, declarados enajenables, no hayan pasado todavía á dominio particular".

¹⁵ Legislación de Montes (1869): *Colección de Leyes, Decretos y demás disposiciones de interés general, relativas al servicio así facultativo como administrativo del ramo de Montes, expedidas desde 22 de Diciembre de 1833 hasta 31 de Diciembre de 1868*. Madrid. Imprenta del Colegio Nacional de Sordo-mudos y de Ciegos.

Lògicament, la Mola de Catí (bosc de l'Ajuntament de Tortosa) i Refalgarí (bosc de l'Estat en venda) quedaven inclosos dins d'aquesta classificació, i, en conseqüència, els afectava de ple allò que establia el títol sisè del reglament que feia referència a l'administració dels monts públics. Així, els era d'aplicació l'article 80, que encarregava l'administració superior de les forests de l'Estat al Ministeri de Foment, i l'administració més immediata al governador de la província,¹⁶ i l'article 81 que encarregava l'administració de les forests municipals als Ajuntaments, sota la vigilància de l'administració de l'Estat.¹⁷ Els articles següents establien que els enginyers de monts actuaven exclusivament en l'administració facultativa de les forests públiques, sempre sota el comandament del governador de la província,¹⁸ subjectes als reglaments del cos,¹⁹ i amb el territori dividit en inspeccions, districtes o províncies i comarques.²⁰

L'aprofitament dels monts públics quedava regulat pels articles del Títol setè del Reglament. Així, s'ordenava als enginyers l'elaboració del plans provisionals d'aprofitament per a les forests públiques,²¹ plans que fixaven, anualment, els aprofitaments compatibles amb la bona conservació de les forests,²² i que, una vegada aprovats, no es podien ampliar si no era amb caràcter extraordinari.²³ L'adjudicació d'aquests

16 "Art. 80. La administración superior de los montes del Estado corresponde al Ministerio de Fomento. La administración inmediata de los mismos estará á cargo de los Gobernadores de provincia, quienes para desempeñarla tendrán á sus órdenes los Ingenieros y demas empleados del ramo que se les asignen".

17 "Art. 81. Los montes de los pueblos y de establecimientos públicos serán administrados bajo la vigilancia de la Administración superior por los Ayuntamientos ó corporaciones encargadas de los establecimientos, con arreglo á la ley municipal y á las especiales por que estos últimos se rijan".

18 "Art. 82. Los Ingenieros y demas empleados de montes intervendrán bajo la dependencia de los Gobernadores de provincia, y solo en la parte puramente facultativa, en el fomento y conservacion y en el aprovechamiento de toda clase de productos de los montes de los pueblos y establecimientos públicos exceptuados de la venta por la ley de 24 de Mayo de 1863".

19 "Art. 83. Los mismos Ingenieros y demas empleados de montes tendrán, en los que sean del Estado, la intervención que les señale el reglamento del cuerpo, y las que les confieran las órdenes e instrucciones que les comunique el Gobierno por sí, ó por medio de la Dirección general de Agricultura, Industria y Comercio y de los Gobernadores de las provincias".

20 "Art. 84. Para el servicio de los montes públicos, el territorio de la península é islas adyacentes se dividirá en inspecciones, subdivididas en distritos ó provincias, y estas en comarcas y cuarteles".

21 "Art. 86. Mientras que no se establezca una ordenacion definitiva de los montes públicos, los Ingenieros de las provincias suplirán su falta hasta donde sea posible por medio de planes provisionales de aprovechamientos, con sujecion á las instrucciones que se acompañan".

22 "Art. 87. En los planes provisionales de aprovechamientos se fijará sólo por una año el de los productos primarios y secundarios que la buena conservacion de los montes permita, procurando conciliarla con las obligaciones que el monte tenga que cubrir, así como con las exigencias del consumo. Al efecto, y ántes que os Ingenieros procedan á la formacion de estos planes provisionales, los Gobernadores pedirán á los Ayuntamientos y corporaciones á quienes pertenezcan los montes notas exactas del valor de los aprovechamientos que se propongan utilizar".

23 "Art. 88. Ni el Gobierno ni los Gobernadores en su caso podrán conceder ningun aprovechamiento que no esté comprendido en el plan anual.

Los Gobernadores, sin embargo, podrán autorizar los disfrutes extraordinarios que fuese necesario utilizar para los casos no previstos al tiempo de hacer la propuesta anual...".

aprofitaments s'havia de fer exclusivament per subhasta pública,²⁴ anunciada al BOP i mitjançant edictes municipals.²⁵

El reglament dedicava l'últim títol –el desè– als terrenys forestals particulars, per als quals, l'article 129, disposava que: *“Los montes de particulares no están sometidos al régimen administrativo prescrito para los públicos, ni por consiguiente se les sujetará á más restricciones que las exigidas por las reglas generales de policía”*. Quedaven, doncs, els terrenys forestals particulars a la lliure disposició dels seus propietaris.

Els aprofitaments forestals a Refalgarí a finals del segle XIX

Tot i que la Llei de Monts de 1863 i el seu Reglament de 1865, considerava la forest de Refalgarí com a propietat pública, i, per tant, com hem vist, havia de ser administrada pel Ministeri de Foment, no fou fins a la Reial Ordre de 10 de juny de 1871 que es declarà exceptuada de la venda, i que inclosa al *“Catálogo”* amb el número 61. La seva gestió a partir d'ara serà assignada al *“Distrito Forestal de Tarragona”*, qui en portarà la direcció i exercirà la tutela dels aprofitaments forestals de Refalgarí, els quals hauran d'adaptar-se a les disposicions de la Llei i del Reglament de Monts.

Així, l'any següent, s'inclourà al pla provisional d'aprofitaments dels monts públics l'aprofitament de pastures de Refalgarí. Aquest primer aprofitament fou autoritzat pel rei el 10 de juny de 1872, i anunciada la subhasta pública al BOP de 3 de juliol de 1872, *“en todo el monte excepto las partidas Camp de Canet, Camp florido y Pinapla, hasta fin de setiembre i para 400 cabezas de ganado lanar por un valor en pesetas de 200”*.

La publicació d'aquest anunci va provocar la ràpida reacció de l'Ajuntament de la Sénia, qui, en ofici al governador civil, demanava la modificació per tal de respectar els drets i les servituds que els veïns de la vila tenien sobre les pastures de Refalgarí. La demanda s'emparava en diversos documents entre els quals destacaven: la sentència dictada pel rei Jaume, que actuà com a àrbitre del conflicte entre les universitats

²⁴ “Art. 94. Todo aprovechamiento de productos forestales se adjudicará precisamente en subasta pública”.

²⁵ “Art. 95. Toda subasta de aprovechamientos forestales se anunciará con treinta días de anticipación por los Gobernadores de las provincias en el Boletín oficial de la provincia, y por medio de edictos que fijarán los alcaldes, así en el pueblo donde radique el monte, como en los demás del partido judicial”.

d'Ulldecona i de la Sénia i el monestir de Benifassà, publicada a Ulldecona el 5 de novembre de 1320; i la sentència del rei Martí, pronunciada a Barcelona el 1405. Aquests documents estableixen les servituds que gravaven les partides de Refalgarí, la vall del Mangraner i del Falgar, terrenys propietat del monestir de Benifassà, a favor dels habitants d'Ulldecona i de la Sénia, per a pasturar i abeurar els seus animals i per a fer llenya.

La qüestió de les servituds que gravaven Refalgarí a favor dels veïns de la Sénia durarà fins a l'any 1874, en què la *"Junta Consultiva de Montes"* emetrà l'informe corresponent, amb les següents conclusions:

Informe 1. Conclusions de la *"Junta Consultiva de Montes"* sobre la qüestió de les servituds i drets d'aprofitament de pastures i llenyes al bosc de Refalgarí.

"1º Que se reconozca a favor del vecindario de la villa de Cenia los derechos de servidumbre de pastos, aguas y leñas por ella reclamados sobre el monte Refalguerí.

2º Que se declare que el Estado como propietario del citado monte, puede anunciar y realizar las subastas de los pastos de este, siempre que en el anuncio haga mencion expresa de las referidas servidumbres.

3º Que en cumplimiento de lo dispuesto en el artículo 120 de la Ordenanzas y 9 de la Ley de 14 de Mayo de 1863 el uso de las servidumbres de pastos se arreglara lo que se prescribe sobre vedas parciales o destrozos del monte en los correspondientes planes de aprovechamientos.

4º Que todos los vecinos de Cenia pueden hacer pastar en el monte Refalguerí sus ganados de uso propio a tenor de lo mandado en el artículo 128 de las ordenanzas de 1833, y con sujeción a lo que dispone la Real orden de 8 de Mayo de 1871; pero de modo alguno los que sean puro objeto de tráfico de cualquiera de dichos vecinos. Esta segunda clase de ganados solo podrá pastar en el monte de que se trata por efecto de contratación pública realizada por sus dueños con el Estado, conforme a lo apuntado en la conclusión 2ª".

Aquestes conclusions foren acceptades i portades a la pràctica en els successius plans provisionals d'aprofitament de pastures; l'únic tipus d'aprofitament que s'aprovarà per a Refalgarí ja que durant tot el segle

XIX el “*Distrito Forestal*” no inclourà l’aprofitament de fustes en cap dels plans anuals. Això ens fa pensar en el mal estat en que es devia trobar el bosc de Refalguerí, com ens ho confirma, més endavant, Joan Oliva, l’enginyer de monts encarregat de la seva gestió.

L’aprofitament de les pastures començà l’any 1872 en fixar el nombre de 400 caps d’oví, que s’ampliarà ràpidament als 2.000 caps de bestiar oví. Ho podem veure a l’anunci del pla anual del 1880-81, publicat al BOP núm. 245, de 15 d’octubre de 1880, on es pot llegir: “*Estado expresivo de los disfrutes de pastos cuyas subastas anuncia la circular del Gobierno de la provincia que antecede:*

Término municipal en el cual radica: Cénia

Denominación del monte: Refalguerí (Estado)

Temporada del pastoreo: Primavera y verano

Especie: lanar

Número de cabezas: 2.000

Tipo de tasación: 500,00 pesetas

Sitios declarados tallares o sea vedados a la entrada del ganado: Los sitios incendiados o rozados desde Octubre de 1874 acá, y los en que tuviere lugar fraudulenta ejecución de semejantes daños dentro del presente año forestal’.

L’última frase dedicada als llocs vedats a la pastura s’afegia de manera general a tots els plans provisionals d’aprofitament, però, en alguns casos, se n’arribava a especificar els llocs incendiats i la data dels incendis. Per exemple, en aquest mateix anunci del BOP núm. 245, llegim que al port d’Horta es vedaven al pastoreig els trossos de la partida de la Muntanyola, en els quals va tenir lloc un incendi els dies 5 i 18 de març de 1877; les 400 hectàrees de les partides del Riusec i la vall d’Uixò, incendiades el dia 24 de març de 1878; el tros de la partida de Montsagre incendiada, el dia 20 d’agost de 1879. Al terme del Mas de Barberans, es vedava l’entrada dels ramats a les partides del Portell, Bosc Sobirà, Cova Cabridera, Basseta Nova, Barranc dels Cocons i Cova Airosa, afectades pels incendis dels anys 1875 i 1876. Al terme de la Sénia es vedava el tros de la partida de les Fageres del mont de la Fou, cremat el 22 d’agost de 1879. A Roquetes, quedaven vedades unes 100 hectàrees de la partida del Marturi cremada els dies 28 i 29 de juliol de 1876. I, per acabar, al barranc del Regatxol, en el terme tortosí, quedava vedat el lloc incendiada el dia 14 de juny de 1878.

Queda clar amb l'anterior relació que els incendis forestals als Ports a finals del segle passat no eren fenòmens estranys, sinó força freqüents.

L'any 1885, l'enginyer de monts Joan Oliva va realitzar els treballs de rectificació del "*Catálogo de los Montes Públicos*", i redactà la corresponent "*Memoria de rectificación del Catálogo*". En aquests treballs ens deixà un document d'extraordinària vàlua per a conèixer l'estat de Refalgarí a finals del segle passat. La "*Memoria de rectificación del Catálogo*" consta de tretze apartats titulats de la següent manera: "*Clasificación según el Catálogo formado por R.D. de 22 de enero de 1862; Etimología; Situación; Pertenencia; Límites; Extensión; Orografía; Topografía; Hidrografía; Clima; Terreno; Vegetación; Clasificación*". Acompanya la "*Memoria*" un plànol de la forest a escala 1/10000, d'una gran qualitat, on n'estan delineats els límits, i on es pot veure –per exemple– com la partida del Pinar Pla estava dins de la forest de Refalgarí, o quin lloc era conegut amb el nom de Casetes Velles.

Tot el document és molt interessant, però si cal destacar algun dels seus apartats escolliria els que he inclòs íntegrament a continuació:

Informe 2: Text de la "*Memoria de rectificación del Catálogo*" redactat per l'enginyer de monts Joan Oliva l'any 1885

"Límites: *Linda al Norte, con término de Beceite de la provincia de Teruel y con monte denominado Barranco de Millés perteneciente a D. José Mirapeix. Al Este, con montes de la Baronía de Vallcanera perteneciente á varios particulares y monte del Estado La Fou. Al Sur, con términos de Ballestá y Fredes de la provincia de Castellon de la Plana. Y al Oeste, con terminos municipales de Vallderrobles y de Beceite, ambos de la provincia de Teruel.*

El límite N. a partir de la punta de la font-freda sigue por una divisoria pasando por los puntos denominados, Recó del corral boixet, punta del Moletó, recó de la Magina, punta del estret pequeño, coll de la Ferrera, estret del pont de la Guimerana y mojon próximo al punto anterior, situado en el barranco de Milles, desde cuyo punto variando la dirección hacia el Sur, sube por una divisoria de crestas hasta la punta del Mas del Amat en que vuelve a cambiar de direccion siguiendo hacia el Este por la divisoria de la orilla izquierda del barranco de Millés pasando por el puntal de la cova de la palla, font del fatx hasta la moleta dels cabrés. El límite E. partiendo de la moleta dels cabrés sigue en direccion Sur por la divisoria de una loma sensiblemente llana pasando por las Rasas, Baseta vella; hasta el nacimiento del barranco del Artigol, desde cuyo punto sube

al Cap de las setjeras y se dirige al Pico de Montenegrelo y Canal negre, punto donde empieza la provincia de Castellon. El limite Sur y Oeste lo constituye la divisoria limitrofe de las provincias de Castellón y Teruel con la de Tarragona, pasando por el Tosal den Cervera, Caseta vella, Tosal del Rey (que es el mojon trigenio de los Reynos de Aragon y Valencia y Principado de Cataluña) y por los acantilados de la Mola del Borrásá.

Extensión: *La total del respectivo plano que acompaña á esta Memoria es de mil ochocientas cincuenta y cuatro hectareas y diez areas de las que hay que deducir doscientas veinte y tres hectareas y sesenta areas que arrojan las fincas enclavadas de cultivos permanentes, resultando ser del dominio publico Mil seiscientas treinta hectareas y cincuenta areas. En esta ultima cifra van comprendidas unas cien hectareas que arrojan las rozas ó cultivos transitorios, los cuales se hallan distribuidos por toda la extension del monte en parcelas ó bancales de cabidas sumamente pequeñas, aisladas unas de otras, de suelo pedregoso y escaso de tierra vegetal y de una esterilidad á todas luces tan manifiesta que solo se concibe la existencia de aquél miserable cultivo como una excusa para poder entrar al monte con caballeria con objeto de lucrarse furtivamente con los productos forestales. Solo asi se comprende que en un monte tan distante de poblado como el que nos ocupa y tan propio para la exuberante vegetacion del pino sylvestre como lo demuestran las abundantes y espesas pimpolladas, no exista en toda su extension ni un solo pié que tenga mas de tres decimetros de circunferencia.*

A excepcion tan solo de las fincas Mas del Amat, Pla de Canet y alguna otra, todas las demás cuentan pocos años de existencia y la mayor parte de sus actuales poseedores no cuentan con otros titulos que los de hallarse inscritos en el último amillaramiento y aun no todos.

Vegetación: *La vegetacion arborea está esparcida por toda la extension del monte, especialmente hacia el N. y E. en que se ve, alternando con cultivos, numerosos rodales de pequeña extension cubiertos de espesas pimpolladas. La especie dominante y casi exclusiva es el Pinus sylvestris Lin. llamado vulgarmente Pi rojal, existiendo tambien algunos que otros ejemplares de la especie Pinus laricio Poi. llamado Pi negral.*

Todos los pinos son de la primera edad no obstante ser el terreno sumamente a proposito para que pueda hacerse en pocos años un pinar de 1ª clase pero la invasion de los cultivos por una parte y las numerosas talas de pimpollos para barrones de sillas, por otra, hace temer que jamas llegue á ser otra cosa que un monte de pimpolladas sino se emprende la pronta expulsion de los enclavados”.

Després de la lectura d'aquest document podem comprendre perquè el "*Distrito Forestal de Tarragona*" no treia cap aprofitament de fusta a Refalgarí. Tal i com ens el descriu l'enginyer de monts Joan Oliva a finals del segle XIX, aquest bosc no era més que un terreny cobert per extenses pimpollades envoltades de nombrosos bancals de conreu, alguns en producció –fins a 223 hectàrees–, però d'altres erms per la pobresa del sòl. En tot Refalgarí no es podia trobar, segons la "*Memoria*" cap arbre de més de trenta centímetres de circumferència.

En conseqüència, la política del "*Distrito Forestal de Tarragona*" per al bosc de Refalgarí durant el darrer quart del segle XIX i primer terç del segle XX, anirà dirigida a reduir les agressions al bosc, mitjançant una vigilància constant per a evitar les tales fraudulentos de pins i la transformació del bosc en nous terrenys de conreu, prèvia la utilització del foc. També, mantindrà sense aprofitar aquest bosc, i hi permetrà el creixement esponerós de les pimpollades fins a convertir-se en la pineda que avui pobla Refalgarí.

L'aprofitament de fusta a la Mola de Catí a finals del segle XIX

Aquest bosc, que ha tingut una importància extraordinària per a la ciutat de Tortosa, ja que subministrava fusta, des del segle XIV, per a la reparació del pont de barques sobre l'Ebre, va tenir una problemàtica molt diferent durant el segle XIX de la que hem explicat per al bosc de Refalgarí. La Mola de Catí, des de les "*Ordenanzas Generales de Montes*" de 1833 estava sota la tutela del "*Distrito Forestal de Tarragona*". Des del 1859 es considerà bosc exclòs de la desamortització; no tenia pressió dels veïns dels pobles de la comarca: no hi havia usurpacions de terrenys ni servituds d'aprofitament.

Tanmateix, això no vol dir que no hi hagué tensions en la seva administració. Res més lluny del que succeí. Les necessitats de fusta i de diners que tenia la Ciutat de Tortosa i que volia solucionar amb la tala d'arbres de la Mola, trobarien una forta oposició del "*Distrito Forestal de Tarragona*".

El "*Distrito Forestal de Tarragona*" tenia la seu a la capital de província i estava subdividit en comarques o seccions, cada una de les quals coincidia amb un partit judicial. La 2ª secció, amb seu a la ciutat de

Tortosa, agrupava tots els pobles del seu partit judicial i era l'encarregada de portar la gestió directa dels monts públics que pertanyien a l'Estat i als ajuntaments. Al capdavant de la 2ª secció hi figurava un enginyer de monts, del Cos del ram i situat a l'escalafó per sota, lògicament, de l'enginyer en cap del "*Distrito Forestal*".

L'entrada en vigor de la "*Ley de Montes*" de 1863 aguditzà el conflicte, tot i que ja tenia precedents abans de la promulgació d'aquesta Llei. El primer document que trobem a l'arxiu del "*Distrito Forestal de Tarragona*" sobre la qüestió és de l'any 1862. L'Ajuntament de Tortosa sol·licità al governador civil l'autorització d'aprofitament de 500 càrregues²⁶ de fusta i la recollida de la llenya morta de la Mola de Catí mitjançant aquests dos oficis enviats per l'alcalde de Tortosa, Faustino Valledor, amb data 26 de març de 1862. El primer deia: "*Habiendo hecho presente la comisión de puentes de esta Municipalidad, que del reconocimiento practicado en el de barcas de esta Ciudad por el Maestro Celador del mismo resultaba ser de urgente necesidad una reparacion en el mismo, si quiere evitarse que una avenida del Ebro pueda ocasionar graves perjuicios en él, que despues serian de costosa reparación, manifestando al propio tiempo que para la actual son necesarias 500 cargas de madera.*"

La corporacion, en vista de la precedente manifestación, y considerándose que el indicado puente conviene mantenerlo siempre en buen estado por ser una via de alto tránsito, y considerando igualmente que las maderas del monte común denominado la Mola de Catí de esta Municipalidad se destinan principalmente a las reparaciones y conservación de dicho puente, acordó solicitar de V. I. el competente permiso para la corta de 500 cargas de madera del monte de la Mola de Cati con destino a la reparación del puente de barcas de esta ciudad, permiso que confiadamente espera la corporación le será otorgado por V. S. que tan alta protección dispensa a todas las mejoras públicas y especialmente a las vias de comunicación".

I el segon, amb la mateixa data, sol·licitava l'aprofitament de llenyes amb aquestes paraules: "*La Comisión de Montes de esta Municipalidad hizo presente a la misma que en el reconocimiento que acababa de hacer en los Montes comunes de esta Ciudad había observado que en el denominado Mola de Catí había muchas leñas muertas, cuya extracción era de absoluta y urgente necesidad para evitar que un accidente casual o intencionado, pueda causar un incendio en el mismo que por dicha*"

²⁶ Una càrrega era la quantitat de fusta que podia ser transportada per un mul.

circunstancia sería muy difícil de atajar, y la corporación, deseando evitar los peligros indicados por la comisión de montes, acordó solicitar de V.S. el competente permiso para poder vender en pública subasta y previa la formación del oportuno expediente las leñas muertas del monte de la Mola de Catí cuyo permiso espera le sera otorgado por V. S. atendida la justa causa que la obliga a solicitarlo”.

La sol·licitud de fusta per a la reparació del pont de barques serà una constant al llarg dels següents quinze anys, sol·licituds que, com veurem, trobaran una forta oposició del “*Distrito Forestal de Tarragona*” que argumentarà que la Mola de Catí no podia suportar un aprofitament de fusta tan sostingut com el que les necessitats de reparació del pont, o, en tot cas, les sol·licituds de l’Ajuntament de Tortosa per reparar-lo, demanaven.

En canvi, la preocupació de l’Ajuntament, expressada al segon dels oficis, per la retirada de la llenya morta acumulada a la Mola –fruit d’anteriors aprofitaments de fusta– pel perill d’incendis forestals que suposava l’acumulació de combustible sec, no tornarà a ser motiu de sol·licitud en cap altre dels escrits dirigits al governador civil.

Per tal d’estudiar la possibilitat d’autoritzar les sol·licituds anteriors, l’enginyer en cap del “*Distrito Forestal*” va demanar els informes pertinents. Amb data 27 d’abril de 1862, el guarda major, Francisco Rico, informava que: “*en los sitios llamados Cova Cambra, Cova Rastre y Fonts de Buñol se encuentran los pinos en excesiva espesura, por lo tanto si se cree oportuna la corta debe hacerse esta por entresaca cortándose los pinos siguientes 100 de los conocidos en este pais de unas dos cargas, 100 de una carga y media, y 150 de una carga. En caso de ejecutarse la corta debe tener lugar la saca y arrastre por los caminos que hay existentes y se dirigen al punto llamado Mascá*”. I pel que fa a l’aprofitament de llenyes mortes indicava que: “*se pueden extraer 400 cargas de leñas muertas que no tienen valor ninguno por ser estas leñas de capollas de pino que ya estan pasadas y es mi parecer que si se le da precio alguno por ínfimo que sea no habrá quien quiera aprovechar*”.

El resultat final d’aquest expedient ens mostra la postura rigorosa del “*Distrito Forestal*” sobre els aprofitaments a la Mola. Tot i la possibilitat de trobar 500 càrregues de fusta al bosc, a cova Cambra, a la cova del Rastre i a la font de Bunyol, l’enginyer en cap del *Distrito* va informar desfavorablement sobre l’execució de la tala i el governador civil no la va

autoritzar. Es frustrava, així, el desig de l'Ajuntament de Tortosa d'aconseguir fusta de la Mola per a la reparació del pont de barques.

Valgui l'exemple anterior per a exposar, per una part, les preocupacions de l'Ajuntament de Tortosa per cobrir les seves necessitats de fusta per a la reparació del pont, amb els arbres de la Mola de Catí, i, per l'altra, l'oposició constant del "*Distrito Forestal de Tarragona*" a l'aprofitament d'aquest bosc al ritme marcat per les necessitats de Tortosa, que suposava excessiu, i que, al seu parer, portaria irremissiblement a la destrucció de la Mola.

La publicació, l'any 1863, de la "*Ley de Montes*" i, posteriorment, l'any 1865, del seu reglament, amb un capítol dedicat íntegrament a la regulació dels aprofitaments forestals, i on, recordem-ho, els articles 86, 87 i 88 obligaven a fer anualment els plans provisionals d'aprofitament "*que la buena conservacion de los montes permita*", iniciarà el camí de la regularització de l'aprofitament de fusta a la Mola de Catí.

Els plans anuals d'aprofitament forestal a la Mola de Catí: execució pràctica

Analitzarem en aquest capítol l'evolució dels aprofitaments de fusta de la Mola de Catí, mitjançant l'estudi dels successius plans anuals d'aprofitament forestal que confeccionava el "*Distrito Forestal de Tarragona*", des del pla anual de 1866-1867 fins al darrer pla anual del segle XIX corresponent a l'any 1899-1900.

El primer pla anual d'aprofitament preparat pel "*Distrito Forestal de Tarragona*" per a les forests públiques exceptuades de la desamortització fou el de l'any forestal de 1866-1867, que concretava per a cada forest pública els diferents tipus d'aprofitament a realitzar.

Per tal de tenir una idea general sobre els volum i els tipus dels aprofitaments en les forests públiques dels Ports, des de Prat de Comte al nord, fins a la Sénia al sud, s'inclou, a continuació, el quadre resum dels aprofitaments aprovats al pla anual de 1866-1867:

Quadre 5: resum dels aprofitaments forestals aprovats al pla anual de 1866-1867 a les forests públiques dels Ports

<i>Tipus d'aprofitament</i>	<i>Quantitat</i>
Fusta	1.855 càrregues
Llenya grossa	23.350 càrregues
Llenya fina	111.800 càrregues
Pastures	19.610 caps d'oví 2.150 caps de cabrum 260 caps de vaquí 1.004 caps de mular
Quitrà	320 roves

L'aprovació del pla anual d'aprofitament de la Mola de Catí –i de totes les forests públiques de la província– corresponia al governador civil, prèvia sol·licitud de l'Ajuntament de Tortosa i informe del *Distrito Forestal*. El pla anual indicava el nombre concret d'arbres que es podien aprofitar, l'indret o la partida de la forest on estaven situats, i el preu de licitació. L'adjudicació de l'aprofitament es feia normalment mitjançant subhasta pública anunciada al Butlletí Oficial de la Província (BOP).

Abans de preparar l'anunci de la subhasta, l'enginyer encarregat de la secció 2^a, o el seu ajudant, acompanyat pels guardes del “*Distrito*” i pels guardes de l'Ajuntament, marcava sobre el terreny tots els arbres objecte de l'aprofitament. Els arbres quedaven marcats mitjançant un cop a l'escorça amb el martell-marc que portava la identificació del “*Distrito Forestal*” – la lletra R amb un 1 a sota–, o amb el martell-marc de la Ciutat que portava la paraula “Tortosa” gravada. A part d'aquesta marca general, cada arbre s'assenyalava amb una marca particular –normalment un número–, de manera que cadascun quedava sobre el terreny perfectament identificat.

Per exemple, el pla anual d'aprofitament corresponent a l'any 1867-1868 proposà la tala de 90 pins a la Mola de Catí. El marcatge dels arbres escollits fou realitzat per l'ajudant de monts Rafael Sales, qui, amb data 23 d'abril de 1867, adreçava un ofici a l'enginyer en cap del “*Distrito*” per informar-lo que havia executat el marcatge dels pins, i d'altres qüestions relacionades amb l'aprofitament de la forest. El text de l'ofici és el següent:

Informe 3: Ofici adreçat per Rafael Sales al cap del “Distrito Forestal de Tarragona” amb data 23 d'abril de 1867

“Cumpliendo con lo ordenado por V.I. en la comunicación n. (1877-3) de fecha 21 de Marzo de este año me he personado en la partida de la Mola de Catí y reconocido puedo informar lo siguiente:

1º Que la cabida total de esta partida es de 367 hectáreas la parte poblada de pinos con matas es 7/8 y lo restante calveros.

2º Que la especies leñosas existentes son boj, carrascote, sevina y henebro; abundando boj en una relación de un 25%.

3º Que los pinos están a 4 metros por termino medio y las matas a 3. La edad dominante en los pinos es la 3ª y en las matas la 4ª. La circunferencia en los pinos es de 0,60 y en las matas 2 metros.

4º Que el sitio donde se ha hecho el señalamiento es el denominado Cova cambra. Linda por todas partes con la Mola pasando por el centro un camino que se llama de Cova cambra. Las entradas y salidas para la saca de las maderas son el de Cova cambra, el de Alfara y el del Mascá que conduce a Tortosa. La superficie del trozo señalado es de unas 10 hectáreas. Los pinos que se han señalado y marcado son 90 que pueden dar 100 cargas de madera y darán piezas siguientes: 40 fustos de 32, 10 filetas de 40, 2 fustos de 40, 15 files amples, 15 doblerets de 20, 1 doble de 40 y 7 de 32. El valor por carga es el de 2 escudos por no ser tan caro el arrastre como de los demás puntos.

5º Que en la Mola hay 500 tocones procedentes de antiguas cortas que tienen tea y pueden dar 100 quintales de alquitrán. Los caminos para su extracción son el de Campasos, Mascá y Alfara. Los hornos para la confección son el de Buñol, el del Rastre el del Pulit o Pulido, el de la Grava. A 0,400 de escudo el quintal.

6º Que no debe declararse detallar²⁷ sitio alguno en esta partida. Los caminos para la entrada y salida de los ganados son el de la Mola, el de Alfara, el del Masca y Campasos. Las cabezas que pueden entrar al pasto son 1350 lanar y 50 cabrio. Las primeras a 0,200 de escudo y las segundas a 0,400 cada una. Tiempo primavera, otoño y verano.

7º Que la única mejora que se puede hacer es podar los pinos y rozar las matas”.

D'acord amb aquest informe veiem que la Mola de finals del segle passat estava coberta per una extensa pineda –set octaves parts–, acompanyada d'un sotabosc on dominava el boix –present en una quarta part del bosc–, i on eren presents també la carrasca –en estat arbustiu–, la savina i el ginebre. La pineda tenia una densitat d'uns sis-cents peus per hectàrea

²⁷ Es refereix a llocs vedats a la pastura dels ramats.

—quatre metres de separació entre pins—, amb un nombre aproximat d'arbres de dos-cents mil, i amb una mitjana del diàmetre dels pins propera als 20 cm. En definitiva, un bosc força espès, però d'arbres joves, conseqüència de les bones condicions del terreny per al desenvolupament de la pineda, i dels constants aprofitaments de fusta que suportava.

Els 90 pins que calia talar foren escollits sobre una superfície de 10 hectàrees —9 exemplars per hectàrea—, cosa que ens indica que, com a mínim en aquest cas, es practicà un tipus d'aprofitament força extensiu i dispers.

Després de la selecció i del marcatge dels pins, el "*Distrito Forestal*" preparava el plec de condicions tècniques i econòmiques que regulaven la subhasta, la qual s'anunciava al BOP. L'aprofitament s'adjudicava al licitador que oferís el preu més alt. Si després de fins a quatre anuncis de subhasta no s'havia adjudicat, normalment per falta de licitadors —cosa força habitual—, l'Ajuntament, fent us del dret de tempteig, es podia adjudicar l'aprofitament. Feta l'adjudicació, l'enginyer en cap del "*Distrito Forestal*" emetia la corresponent llicència d'aprofitament.

Amb la llicència emesa, l'adjudicatari de l'aprofitament —si era l'Ajuntament, solien ser els regidors encarregats dels monts del municipi—, l'enginyer de la 2ª secció, un guarda del *Distrito* i els guardes municipals de la Mola —que estaven a sou de l'Ajuntament de Tortosa—, i, una vegada suprimits aquests —a mitjans dels 70—, la parella de la Guardia Civil (cos que va assumir a l'època la vigilància dels espais forestals), anaven a la Mola a fer el reconeixement de la partida on estaven situats els pins subhastats. D'aquest reconeixement s'aixecava acta —l'acta de lliurament dels terrenys— en la qual s'indicava l'estat de la zona de l'aprofitament i els 160 metres al seu voltant, i es feia constar si s'havien observat danys al bosc. L'acta era signada per tots els assistents, i, a partir de la data de signatura, el rematant de la subhasta comptava amb un any per a executar l'aprofitament, temps durant el qual seria responsable de tots els danys que al bosc es poguessin produir.

Acabada la tala de tots els arbres marcats, el rematant ho comunicava al "*Distrito Forestal*" i sol·licitava de fer l'operació anomenada "comptada en blanc". Mitjançant aquesta operació es comprovava que tots els pins tallats (que encara es trobaven a la vora de la soca i no s'havien arrossegat) corresponien amb les marcats amb el martell-marc, i que no se n'havien tallats d'altres pins més que els assenyalats i lliurats a

l'operació anterior. Feta la comptada en blanc, ja es podien arrossegar els pins pels camins determinats al plec de condicions tècniques de la subhasta.

Acabada de transportar la fusta, i per acabar definitivament l'aprofitament, era necessari encara fer-ne el reconeixement final. En aquesta operació, a la qual assistien les persones que ho havien fet al lliurament dels terrenys, es reconeixia la zona de l'aprofitament i els 160 metres al voltant, i s'aixecava acta, en la qual es reflectia si s'havien produït danys, o si, en canvi, l'aprofitament s'havia executat conformement a l'establert a l'adjudicació. Signada l'acta de reconeixement final, l'adjudicatari deixava de ser des d'aquell moment el responsable dels possibles danys al bosc, i es donava per acabat l'aprofitament.

Tot el procés anterior quedava recollit en els expedients administratius corresponents als plans anuals ordinaris d'aprofitament.

A més dels aprofitaments ordinaris, l'Ajuntament de Tortosa demanava l'autorització per a aprofitaments extraordinaris de fusta per a cobrir las necessitats de reparació del pont de barques o per altres motius. Aquestes sol·licituds extraordinàries foren les que causaren els conflictes més greus amb el "*Distrito Forestal*".

Les tensions entre l'Ajuntament de Tortosa i el "*Distrito Forestal*": els aprofitaments extraordinaris

A partir de l'estudi dels expedients ordinaris i extraordinaris d'aprofitament de fustes dels 34 anys (des del pla de 1866-67 fins al pla de 1899-1900) es pot precisar els moments de màxima tensió entre les dues institucions implicades: l'Ajuntament de Tortosa i el "*Distrito Forestal*". Els anys que van tenir lloc les discrepàncies més importants van ser el 1866, el 1868 i el 1872. Vegem els motius d'aquests enfrontaments.

El 23 de juliol de 1866, l'alcalde de Tortosa, Felipe Tallada, envià un ofici al governador civil per recordar-li les diverses sol·licituds fetes per a l'aprofitament extraordinari de fusta de la Mola, i de les quals encara no havia rebut contestació. Abans, el 14 de febrer, havia sol·licitat "*los aprovechamientos ... de las maderas que le era indispensable aprovechar de su monte común denominado Mola de Catí ... ya para tener maderas para las continuas reparaciones del puente de barcas ya también para los*

gastos del acarreo, jornales y demás que frecuentemente se ocasionan en un puente de tanto tránsito". La falta de resposta a les peticions de fusta anteriors havia portat el pont a la següent situació, tal com continuava detallant l'ofici de l'Ajuntament: *"a pesar de los sacrificios que este municipio hace para la conservación del puente, el día menos pensado va a quedar sino interrumpido a lo menos muy expuesto a peligros el tránsito por el mismo, por falta de maderas y de fondos con que atender a su reparación, lo cual irrogaría perjuicios inmensos a la agricultura a la industria y comercio de toda esta comarca"*.

El governador civil trameté l'ofici anterior al "*Distrito Forestal*", el qual informà de manera desfavorable la tala de fusta amb els dos arguments següents: el primer, de caràcter purament administratiu, deia que la sol·licitud, de data 14 de febrer de 1866, havia estat presentada fora de termini, i que, en tot cas, es podria incloure en el pla d'aprofitament de l'any següent, 1866-1867, pla que es començaria a elaborar al mes de juny de 1866; el segon, de caràcter tècnic, deia que la urgència de fustes per a la reparació del pont no podia ser atesa amb fusta acabada de tallar, ja que en no estar seca no era adient per a l'ús demanat. L'informe de l'enginyer en cap al governador civil proposava una solució: *"tal es que el Ayuntamiento de Tortosa, usando del crédito que no cabe faltar a tan rico Municipio, se proporcione desde luego las maderas y demás necesario para la inmediata recomposición de aquel puente y a ella proceda: cubriendo, en su día la deuda o déficit que esto ocasione en su presupuesto municipal, con el importe de la enagenación de parte o el total de los pinos cuya corta en el monte Mola de Catí, apruebe la Superioridad en el plan de aprovechamientos para el próximo año forestal"*.

És a dir, proposava que l'Ajuntament demanés un crèdit, comprés fusta expressament per a la reparació, i, amb l'import de l'aprofitament de fustes de l'any següent, eixugués el deute. No creiem que l'Ajuntament acollís aquesta iniciativa amb molt d'entusiasme. La realitat fou que el governador civil denegà la sol·licitud de tala extraordinària de fustes, i no sabem si la tan urgent reparació del pont es realitzà, o, en canvi, es deixà aquesta per a un altre moment més favorable.

Dos anys després, el 1868, l'alcalde de Tortosa envià un escrit a la reina per exposar-li la situació de gran penúria de la majoria de la població de la ciutat i del terme de Tortosa, i la falta de treball al camp. Aquesta situació la descriurà l'alcalde en un altre ofici posterior amb les següents paraules: *"la cosecha de cereales y legumbres se ha perdido completamente*

en el monte y en todo el delta del Ebro por falta de lluvias, y lo poco que de dichos granos se han cosechado en la huerta no basta para cubrir un par de meses las necesidades de la población. Buen testimonio de ello es el elevado precio que en esta plaza obtienen los artículos de primera necesidad que no pueden probar la clase jornalera, ya porque apenas hay quien de un jornal, ya también por que éstos se han rebajado a un precio a tipo muy módico". Per aquest motiu, l'Ajuntament sol·licitava a la reina *"la concesión de un aprovechamiento de pinos que sea capaz de producir 10 o 12 mil escudos para proporcionar trabajo a la clase pobre"*.

Tenint en compte els preus d'adjudicació de la fusta de la Mola de l'any 1866, aquesta petició suposava la tala de 4 a 5 mil pins, i el pla anual ordinari de l'any 1867-1868 havia aprovat, solament, la tala de 90 pins.

Amb informe de l'enginyer en cap del "*Distrito Forestal de Tarragona*", el governador civil envià l'expedient al "*Ministerio de Fomento*", el 22 de febrer. Pocs dies després, el 14 de març, el ministre de Foment informava al governador civil la denegació de la sol·licitud de l'Ajuntament amb aquestes paraules: *"vistos los informes emitidos por el Ingeniero y la Junta Consultiva del ramo; y considerando que a pesar de la precaria situación de los habitantes de aquella comarca el estado de sus montes no consiente, sin daño de futuros rendimientos, autorizar el aprovechamiento de maderas y leñas por valor de diez a doce mil escudos.* Continuava l'ofici del Ministre dient que *la Reina (q. D. g.) ha tenido a bien autorizar a V.S. para que previo señalamiento de los pinos, que se hará bajo la dirección del Ingeniero Jefe del Distrito, en todos los montes comunes, no solo en el titulado Mola de Catí, se corten árboles y leñas por valor de cuatro mil escudos, debiendo V.S. cuidar de que se cumplan y guarden las Ordenanzas y disposiciones vigentes sobre corta y venta de productos forestales, así como de que se enagenen los árboles y leñas en la forma legal acostumbrada y se de al importe el ingreso o aplicación que corresponda. De Real orden lo digo a V.S. para su conocimiento y efectos oportunos"*.

L'Ajuntament de Tortosa aconseguia, en part, i gràcies a la benevolència reial, allò que havia demanat: poder disposar de treball –la tala d'arbres dels seus boscos– per a donar jornals a la "*clase jornalera*" per valor de quatre mil escuts.

D'acord amb la reial ordre, l'enginyer en cap del "*Distrito Forestal*", Victoriano Montés –que havia substituït l'any 1867 l'anterior enginyer en cap Lluís Satorras–, es dirigí a la ciutat de Tortosa on arribà el dia 20 de

març amb el primer tren. Allí l'esperaven el perit del "*Distrito*" i els guardes forestals dependents de la ciutat de Tortosa. No s'havien nomenat, encara, substituïts dels guardes del "*Distrito Forestal*", Francisco Rico –guarda major–, Manuel Páez i Cayetano Tomás, els quals havien estat destituïts l'any anterior mitjançant expedient instruït per Victoriano Montés perquè "*venían de mucho tiempo faltando a su deber de vigilar y cometiendo faltas de probidad*".

Els dies 21 i 22 de març van fer el reconeixement de tots els monts propietat de la ciutat de Tortosa –la Mola de Catí, Tallnou, Regatxol, Figuerasses i Ferradura, Carreretes, i, a l'altre marge del riu, Buinaca i Fullola. El resultat d'aquest reconeixement feia dir a Victoriano Montés, en un informe redactat el 26 de març i dirigit al "*Director de Agricultura, Industrias y Comercio*" que "*los montes de Tortosa, famosos antes, hoy no pueden llevar el nombre de lo que fueron (...) solo queda el denominado de Catí (...) que valdrá algo pasado algún tiempo, por el estado de su arbolado joven, pues los restantes, casi despoblados, ninguna madera pueden producir en muchos años*".

La visita de l'enginyer en cap tenia per motiu, recordem-ho, el marcatge dels pins necessaris per a proporcionar els 4.000 escuts aprovats per la reina. Així, tot i el mal estat general dels boscos de Tortosa i "*encontrando que solo en el denominado Mola de Catí podrían extraerse productos maderables con menos daño, procedí al señalamiento de mil doscientos treinta y cinco árboles, capaces de dar mil cuatrocientas sesenta y una cargas de madera*".

Victoriano Montés acomplí, segurament a desgrat, l'ordre rebuda, i proposà la subhasta d'aquests 1.235 arbres amb un preu de licitació de 4.000 escuts.

L'adjudicació de l'aprofitament d'aquests 1.235 arbres no va tenir lloc, en quedar desertes les tres subhastes celebrades, i, l'11 de maig de 1869, des del "*Distrito Forestal*" s'informava al governador que: "*caducado ya el aprovechamiento por haber transcurrido mas de un año desde la fecha en que se concedió e hizo el marqueo, por orden de esta Dependencia se borraron los marcos de los pocos pinos que quedaban en pie de los del señalamiento a que el expediente se refiere; pues en el año anterior y desde el referido mes de Marzo, se cortaron abusivamente Mil ciento treinta pinos maderables, cantidad que escede en mucho a la posibilidad anual de aquellos montes, y cuya posibilidad ha seguido perjudicándoles notablemente en lo que va del corriente año por causa de una corta*

abusiva de 25 pinos ocurrida hace pocos días, y los destrozos causados por el temporal del 2 de Marzo que arrancó 260 pinos maderables. I, continua dient l'enginyer en cap, como el adjunto expediente se refiere a la concesión de una corta extraordinaria de 1235 pinos, y de las cantidades antes expresadas aparece la de 1415, resulta que con razón puede decirse que la corta está ya verificada, con esceso, y con notable perjuicio de los intereses del municipio, y no menos, de los montes que se han visto talados por el abandono en que los tiene la guardería, a pesar de lo cual fueron descubiertos los dañadores, que se indultaron en Diciembre último, no solo de las multas en que habían caído, si que también de la indemnización de daños y restitución de valores que correspondía a los fondos municipales de Tortosa".

A la vista de l'informe anterior, el governador civil "considerando que con las cortas verificadas arbitrariamente en el monte en cuestión desaparecieron un gran número de pinos marcados", i també, "considerando que el expresado aprovechamiento se concedió exclusivamente para dar trabajo a la clase jornalera durante algunos meses del indicado año, y que habiendo cesado la causa que impulsó a la Superioridad para acceder a lo solicitado, ha caducado en consecuencia la concesión, por no poderse aplicar a otro concepto los productos de los pinos", acordà, en data 4 de juny, "declarar por terminado el aprovechamiento en cuestión".

En definitiva, durant aquell any a la Mola es talaren 1.155 arbres de manera fraudulenta i en caigueren 260 més pel temporal del 2 de març, sense que això reportés cap benefici a l'Ajuntament de Tortosa ni als jornalers necessitats de treball.

L'últim moment de forta tensió entre l'Ajuntament de Tortosa i el "*Distrito Forestal*" va tenir lloc l'any 1872. El pont de barques ja es considerava part de la carretera provincial de València a Tarragona, per la qual cosa la Diputació de Tarragona n'era l'encarregada de la conservació, i l'Ajuntament de Tortosa quedava obligat a subministrar-hi els materials necessaris. Així, el 30 de març de 1872, el governador civil demanava a l'alcalde de Tortosa, Manuel Bes Hediger, que "*debe facilitar desde luego las piezas de madera pedidas* (per a l'arranjament del pont de barques) *y que puedan extraerse del monte Mola de Catí*".

A continuació l'alcalde de Tortosa envià ofici a l'enginyer en cap del "*Distrito Forestal*" en el qual li comunicava la necessitat de fer una tala d'arbres a la Mola de Catí per a l'abastiment de fusta del pont de barques,

ja que “el Ayuntamiento no posee otra finca maderable que la de propios denominada Mola de catí cuyo monte viene exclusivamente destinado a proveer de maderas al citado establecimiento del puente, y de aquella finca puedan cortarse y extraerse sin menoscabo del monte las maderas indicadas”. La relació d'aquestes fustes anava annexa a l'ofici tal com consta al quadre següent:

Quadre 6: relació de les fustes demanades per a la reparació del pont de barques l'any 1872

“Relación que demuestra el número de piezas de madera necesarias para la reparación del puente de Barcas de esta Ciudad, y que pueden cortarse en el monte de propios denominado Mola de Catí de su término municipal.

Números	Piezas. Clasificación	Longitud	Ancho	Grueso	Objeto
16	Pies derechos	2,50	0,32	0,32	Para caballetes
100	Tornapuntas y cruces de S. Andrés	4,00	0,17	0,17	Para caballetes
200	Travesaños	7,00	0,20	0,17	Para apoyar el entablonado
200	Travesaños	5,00	0,20	0,17	Para apoyar el entablonado
500	Tablones	6,50	0,25	0,10	Para el 2º forro de entablonado
300	Tablones	5,00	0,25	0,10	Para el 2º forro de entablonado
1200	Tablones	5,00	0,25	0,8	Para el 1r forro de entablonado
60	Rodapiés	6,50	0,20	0,16	Para la acera del entablonado
60	Pasamanos	6,50	0,15	0,12	Para la baranda
100	Montantes	1,20	0,15	0,12	Para la baranda

La resposta del “*Distrito Forestal*” a l'alcalde de Tortosa, amb data de 23 d'abril de 1872, palesa el deteriorament de les relacions entre ambdues institucions. Es pot llegir: “*contra mi deseo de complacer a V.S. ... no me es posible dar las indicadas ordenes*”, se refereix, lògicament, a les d'autoritzar la tala de fusta sol·licitada, “*únicamente puedo, y con esta fecha dispongo lo conducente a ello, preparar la ejecución del todo o de la parte del todo posible del expresado aprovechamiento en el próximo año forestal*”.

Davant la negativa del “*Distrito Forestal*”, l'alcalde de Tortosa envià un ofici al governador civil en què hi adjuntava un informe de l'oficial sobreestant del pont de barques, funcionari de la Diputació Provincial responsable de la seva conservació, en el qual en descrivia el lamentable estat. Diu l'informe: “*a parte de que el actual estado de las barcas y maderamen que contiene el puente es demasiado grave, el pavimento del mismo, su entablonado y andenes no permiten ya el tránsito a menos que se quieran consentir desgracias en carruajes principalmente, en personas y caballerías y este estado fatal necesariamente se agravará pues los ardores del sol consumirán y pulverizaran las maderas del plano, acrecentando los peligros de transeúntes que no podrán ya salvar, como ahora, los orificios y hendiduras que se notan en el pavimento*”.

L'ofici de l'alcalde de Tortosa sol·licitava, amb la força de l'informe anterior, l'autorització de tala de la fusta necessària del bosc de la Mola de Catí per a reparar urgentment el pont “*parte de la carretera provincial de Valencia a Tarragona*”.

La sol·licitud, amb l'informe adjunt, va passar del governador, com era habitual, al “*Distrito Forestal*” perquè n'emetés informe. L'informe de l'enginyer en cap Lluís Satorras i Vilanova –que havia tornat a fer-se càrrec de la “*Jefatura del Distrito Forestal*” després del breu pas de Victoriano Montés– es transcriu íntegrament a l'apèndix II. Hi feia una anàlisi detallada de la situació actual i passada del bosc de la Mola, i explicava de manera clara la postura que tenia l'Administració forestal sobre la servitud que lligava el bosc de la Mola de Catí al pont de barques de la ciutat de Tortosa, arribant a les conclusions següents: que la conservació del bosc de la Mola de Catí era més important que la recomposició del pont de barques; que l'estat del bosc no permetia la tala demanada, sens perjudici irreparable de la forest; que era més just obligar a l'ajuntament de Tortosa a comprar fusta amb els diners proporcionats per anteriors aprofitaments de la Mola i que no van ser destinats a la reparació del pont, que arriscar l'existència del bosc de la Mola; i que la decissió última era competència del Ministeri de Foment.

La contundència de les opinions manifestades a l'informe favorable a la conservació del bosc és el reflex del pensament proteccionista que dirigia i impulsava les actuacions del “*Distrito Forestal*” durant aquesta època, en què el corrent d'aquest pensament no estava gens assumit per la societat, i on expressions com aprofitament i desenvolupament sostenible, avui tan populars, eren molt difícils de defensar, tal com ho intentava fer el “*Distrito Forestal*”, davant d'una societat de mitjans i finals del segle XIX,

poc sensibilitzada pels problemes mediambientals, com ara ser els derivats o causats per un aprofitament abusiu i poc racional del bosc.

Després, encara, d'altres oficis dirigits al governador civil, en què tant l'Ajuntament com el "*Distrito*" mantenien i defensaven postures, la màxima autoritat política a la província –després d'haver enviat tres telegrams al ministre de Foment per exposar el cas, però "*no habiendo el Excelentísimo Sr. Ministro de Fomento contestado a mis tres telegramas que con el carácter de urgentes le he dirigido, referentes a la recomposición del puente de barcas de Tortosa*"– va autoritzar, el 5 d'agost de 1872, "*a pesar de que no asiste derecho al Ayuntamiento de Tortosa*", l'aprofitament de fusta a la Mola de Catí "*en cantidad puramente necesaria para la momentánea recomposición del espresado puente*".

La relació de la fusta necessària fou inclosa en un quadre annex a l'autorització en el qual es determinaven el número de peces i les seves dimensions.

Quadre 7: relació de peces de fusta per a l'arranjament del pont de barques autoritzades a talar pel governador civil

<i>Número de piezas iguales</i>	<i>Longitud de cada una</i>	<i>Ancho de cada una</i>	<i>Grueso de cada una</i>	<i>Volumen de cada grupo de piezas iguales (m3)</i>
130	6,00	0,20	0,05	7,80
20	5,00	0,15	0,08	1,20
20	5,00	0,18	0,15	2,70
TOTAL				11,70 m3

De la previsió de més de 730 metres cúbics de fusta que apareix a l'informe de Lluís Satorras com a necessària per a la reparació del pont, calculats a partir de la sol·licitud de l'Ajuntament de Tortosa, el governador civil autoritzà la tala de només 11,70, que havia de ser suficient per a una reparació de circumstàncies.

Per tal d'acomplir l'aprofitament extraordinari aprovat, el dia 12 d'agost, l'enginyer primer del "*Distrito*", Ramon Burcet, els regidors de l'Ajuntament de Tortosa, Ramon Escardó, Tomàs Mur i Tomàs Arbona, el sobreguarda, Josep Ulldemolins, i el guarda de la Mola, Francisco Audí, van procedir al marcatge de 48 pins a la partida del "Barranch Fondo",

dels quals es podien obtenir els 11,7 metres cúbics de fusta serrada. D'aquest marcatge es féu la següent relació dels 48 pins escollits:

Quadre 8: relació del pins marcats per a talar en l'aprofitament extraordinari de 1872

<i>número de pins</i>	<i>Circunferencia</i>	<i>Longitud</i>	<i>Volúmenes en maderas labradas</i>	<i>Piezas del marco que pueden obtener</i>	<i>Cargas</i>	<i>Tasación</i>
1	1,30	7,96	0,412	1 fust de 40	1 1/2	8,250 pta.
1	1,89	4,89	0,509	1 files amples	1	5,50
10	1,30	6,40	3,381	10 fusts de 32	10	55,0
2	1,59	4,08	0,640	2 dobles de 20	2	11
15	1,01	6,40	3,301	15 filetas de 32	10	55
6	1,30	4,86	1,591	6 fustets de 24	4	22
8	1,01	4,86	1,411	8 filetas de 24	4	22
3	0,65	4,86	0,286	3 filetons de 24	1	5,50
2	0,65	4,08	0,175	2 filetons de 20	172	2,75
48			11,706		34	187 PTS

El conflictiu expedient de l'aprofitament extraordinari de 1872 acabà el 2 d'octubre, dia en què s'aixecà l'acta del reconeixement final que certificava que la tala s'havia executat d'acord amb les condicions tècniques previstes.

Aquest episodi posà punt i final a les tensions entre l'Ajuntament i el "*Distrito Forestal*". A partir d'aquest any 1872 no es tornaran a produir enfrontaments per l'aprofitament de fusta de la Mola de Catí. L'Ajuntament no tornarà a demanar cap aprofitament extraordinari de fustes –ni per a la conservació del pont, ni per altres motius–, i el pont de barques, caigut en desús, s'anirà progressivament deteriorant fins que el 30 de novembre de 1878, el declaren oficialment abandonat.²⁸

Però, tot i que a partir del 1872, les relacions entre ambdues institucions es normalitzen, un altre episodi s'interposà en el procés de racionalització de l'aprofitament del bosc de la Mola emprés des del "*Distrito Forestal*": la guerra carlista.

²⁸ Montagut, L. i Salamó, L.: "L'incendi del pont de barques i les seves conseqüències", dins *Lo pont de barques*. Llibres de l'Índex, 1993.

Les tallades d'arbres a la Mola durant la guerra carlista

Entre els anys 1873 i 1874, la revolta carlista s'aguditzà de tal manera als voltants de Tortosa que afectà de manera directa l'execució dels plans anuals d'aprofitament forestal. Aquests plans van patir greus modificacions, i, àdhuc, es van haver de suspendre, però això no significà la supressió de les tales de pins a la Mola. La freqüentació del massís dels Ports en general, i del bosc de la Mola en particular, per part de les partides carlistes va permetre la tala irregular de nombrosos pins.

En l'expedient d'execució del pla anual d'aprofitament de 1872-73, podem llegir a l'acta de lliurament dels 190 pins aprovats, feta el 4 de març de 1873: *“Despues del detenido reconocimiento del sitio de corta se encontró que había sesenta y dos pinos cortados fraudulentamente, de los cuales treinta son de los que se encontraban marcados, pudiendo aprovecharse diez de ellos por encontrarse al pie de sus tocones, pues los otros veinte han sido extraídos, de los treinta y dos restantes no comprendidos en la marcación existen algunas copas de los mismos pues es difícil de que puedan aprovecharse para maderas a causa de que la mayor parte se hallan inutilizados. Dichos sesenta y dos pinos han sido cortados durante estos días pasados que los guardas se vieron obligados a abandonar el monte por encontrarse en él las partidas carlistas”*.

El dia 8 de juliol de 1873, l'Ajuntament sol·licità de fer el reconeixement final de la tala dels 190 pins –petició que indicava que aquesta tala havia estat executada–, però encara en el mes de desembre de 1873 –passats cinc mesos de la sol·licitud–, el reconeixement final no s'havia realitzat. Els motius els exposava l'enginyer del *Distrito*, Ramon Burcet, en ofici dirigit al seu cap, on deia: *“por estar constantemente invadidos los montes, particularmente el llamado Mola de Catí, por partidas carlistas, hace imposible se practique por la comisión del Ayuntamiento y ningún empleado del ramo el reconocimiento de la corta de los 190 pinos”*.

El reconeixement final sol·licitat el 8 de juliol de 1873 no es podrà realitzar fins a més de dos anys després, el 5 d'octubre de 1875. En l'acta del reconeixement final es pot llegir: *“Resulta que se han cortado fraudulentamente desde la época de la entrega del disfrute en el sitio que corresponde al aprovechamiento y ciento sesenta metros alrededor de sus límites, 160 pinos sin marcar... habiendo desaparecido sus maderas. Y asimismo se han mutilado 40 pinos con el objeto al parecer de obtener teas”*.

Per a finalitzar l'accidentat expedient d'aprofitament de l'any 1872-73, el 30 d'octubre de 1875, l'enginyer en cap comunicava al governador civil el resultat del reconeixement final i proposava rellevar al concessionari de l'aprofitament –l'Ajuntament de Tortosa– de la responsabilitat de les tallades fraudulentament amb aquestes paraules: “*La pasada dominación carlista en aquella localidad desde la fecha en que tuvo efecto la entrega de aquel disfrute, es circunstancia extraordinaria que releva al concesionario del mismo de la responsabilidad por los expresados daños*”.

Acabada la guerra carlista –que afectà directíssimament la serra dels Ports, ja que servia de refugi a les partides rebels– les tales fraudulentament tanmateix continuaran a la Mola fins a l'any 1879. Amb posterioritat a l'any 1879, la situació, per fi, es regularitzà. Les partides carlistes havien desaparegut dels Ports, i el pont de barques de la ciutat es trobava en un imparable procés de degradació que el portaria a l'esmentat abandonament l'any 1878, i al posterior incendi i destrucció el juliol de 1892.

L'inici de la normalització dels aprofitaments de fusta a la Mola de Catí

Des de la seva creació, l'any 1833, mitjançant les “*Ordenanzas generales de Montes*”, però impulsats també per d'altres disposicions posteriors, especialment el reial decret de 13 de novembre de 1856, els “*Distritos Forestales*” intentaran imposar el seu ideari: que el sector forestal fos regit pels principis de la ciència i els resultats del càlcul. Aquesta situació acabarà imposant-se, també, a la Mola de Catí, a partir de la dècada dels vuitanta del segle passat. L'actuació dels *Distritos Forestals* en aquesta època i pel que fa als aprofitaments perseguia el que “a la manca de sistema en què les tallades ordinàries i extraordinàries es fan sense període determinat i responent quasi sempre a les exigències locals, es contraposi la regularitat, l'ordre gradual dels rendiments anuals compatibles amb la conservació i millora; en una paraula, l'ordenació dels bosc”.²⁹

La regularitat en els aprofitaments de fusta a la Mola, iniciada amb el pla anual ordinari de 1881-82, fixaria com a possibilitat anual, és a dir, el nombre d'arbres que anualment es podien talar a la Mola sense perjudicar

29 Gómez Mendoza, J.: *Ciencia y política de los montes españoles (1848-1936)*. Madrid, 1992, 208.

la persistència del bosc la quantitat de 100 pins. Possibilitat anual que es mantindrà quasi invariable fins al darrer pla del segle XIX.

La llista dels aprofitaments de fusta executats, segons les actes de reconeixement final de cada pla anual –ordinari i extraordinari– durant el període estudiat es pot veure a continuació. S'han separat el nombre de pins aprofitats legalment –sota el control del *Distrito Forestal*–, els aprofitats fraudulentament i els tombats per les ventades, cremats o malferits per l'acció de l'home.

Quadre 8: llista dels aprofitaments de fusta executats a la Mola de Catí

<i>Any forestal</i>	<i>Pins tallats sota control del Districte</i>	<i>Pins tallats fraudulentament</i>	<i>Pins caiguts, cremats o malferits</i>	<i>Pins totals per any forestal</i>
66-67	210	-	-	210
67-68	90	-	-	90
68-69	-	1155	260 (vent)	1415
69-70	-	-	200 (cremats)	200
70-71	-	-	-	-
71-72	250	-	148 (vent)	398
72-73	238	170	40 (malferits)	448
73-74	-	-	-	-
74-75	-	545	-	545
75-76	-	-	-	-
76-77	-	1090	-	1090
77-78	1600	186	-	1786
78-79	1000	160	-	1160
79-80	-	-	-	-
80-81	-	-	-	-
81-82	100	-	-	100
82-83	100	-	-	100
83-84	100	-	-	100
84-85	100	28	509 sangnats i tombats pel vent	637
85-86	100	-	-	100
86-87	100	-	-	100
87-88	100	-	-	100
88-89	-	-	-	-
89-90	-	-	-	-
90-91	-	-	-	-
91-92	-	-	-	-

<i>Any forestal</i>	<i>Pins tallats sota control del Districte</i>	<i>Pins tallats fraudulentament</i>	<i>Pins caiguts, cremats o malferits</i>	<i>Pins totals per any forestal</i>
92-93	-	-	-	-
93-94	-	-	-	-
94-95	350	-	-	350
95-96	150	-	-	150
96-97	-	-	-	-
97-98	150	-	-	150
98-99	120	23	-	143
99-1900	100	-	-	100
TOTAL	4958	3357	1157	9472

Durant els trenta-quatre anys que hem estudiat, es van talar un total de 9.472 pins, amb una mitjana de 279 per any, dels qual el 52% van ser talats legalment, el 35% van ser talats de manera fraudulenta, i el 13% van patir els efectes del vent o del foc.

Es pot observar en la llista anterior com la regularització dels aprofitaments de fusta no va iniciar-se fins a la dècada dels 80, amb la fixació de la possibilitat anual del bosc en 100 pins, la desaparició dels aprofitaments extraordinaris i la disminució radical dels aprofitaments fraudulents.

Però, si tenim en compte sols els primers anys, des del pla anual 1866-67 fins al pla anual 1878-79, en què les tensions amb l'Ajuntament foren més intenses, les sol·licituds extraordinàries habituals, la vigilància de la guarderia poc eficient, i la revolta carlista més virulenta, el nombre total de pins que es van tallar a la Mola de Catí s'eleva a la quantitat de 7.189 –el 75% de tots els talats, però en sols 13 anys dels 34 considerats–, a un ritme força elevat de 553 pins a l'any (més de cinc vegades la possibilitat anual fixada pel "*Distrito Forestal*"), dels quals se'n talaven quasi en la mateixa proporció de manera legal com de manera fraudulenta, i, per tant, desordenada.

Probablement aquest ritme de tala, amb la manca de planificació del lloc de l'aprofitament –en ser gran part dels pins talats il·legalment– podria haver posat en perill la conservació del bosc de la Mola, i afavorir la seva lenta, però imparable, decadència, i la pèrdua de gran part del seu arbrat adult. Com a mínim aquest era el pensament dels enginyers del "*Distrito Forestal*" de l'època, i el motiu dels enfrontaments i les tensions amb l'Ajuntament de Tortosa.

Altres aspectes d'interès sobre els aprofitaments a la Mola de Catí

Els expedients administratius dels aprofitaments anuals de la Mola ens proporcionen també informació d'interès per al coneixement de l'estat del bosc, i de l'activitat forestal que s'hi portava a terme a finals del segle XIX. Qüestions com: en quins llocs es talava la fusta, quines dimensions tenien els arbres, per quins camins s'extreien del bosc, qui eren els fustaires que acudien a les subhastes, o quins altres aprofitaments s'hi portaven a terme, es poden respondre mitjançant les dades d'aquests expedients. Vegem-ho a continuació.

Les partides del bosc de la Mola on foren més freqüents les talles de pins durant aquests anys finals del segle passat eren la del Barranc Fondo, Cova Cambra, Cova del Rastre i Bunyols, en les quals es van marcar aprofitaments en més d'un pla anual. Altres partides, com la del Coll de la Creveta, la Foradada, el Pulit i la Coveta Vallterra, van ser objecte d'aprofitament de fusta en un únic pla anual.

La fusta tallada s'extreia pels camins assenyalats als plecs de condicions que regulaven l'execució de l'aprofitament. S'esmenten com a principals camins: el camí de la Gavarda, per on s'extreien els arbres del vessant continental de la Mola i es portava la fusta cap al Toscar; el camí dels Campassos i el camí del Mascar pels quals baixaven els pins de la Mola cap al Mascar, i, des d'allí, per l'actual camí del barranc de Farrúbio –a l'època un camí carreter– fins a Tortosa.

Els pins que s'aprofitaven a finals del segle passat no eren de dimensions extraordinàries. Els tipus de pi de dimensions més corrents dels que s'aprofitaven a la Mola eren els anomenats files i fusts, arbres de 40 i 30 cm de diàmetre respectivament, dimensions que, encara que de manera general i una mica arriscada, es pot dir que s'obtenen als Ports al voltant dels 100 o 120 anys de vida de l'arbre. Els arbres de mida més gran eren els anomenats vintiquatrens, que tenien uns 80 cm de diàmetre o 240 cm de volta de canó, amb una edat de més de 250 anys. Durant el període estudiat no he trobat que s'hagués talat cap arbre de mida més gran que aquests 80 cm de diàmetre. De vintiquatrens, se'n solien obtenir en cada tala un percentatge aproximat del 3% del total de marcats.

Cada tipus d'arbre, segons les dimensions, tenia una denominació concreta. Aquesta denominació anava acompanyada d'un nombre que

indicava la llargària en pams. Per exemple, una fila de 40 era un arbre, o, també, per extensió, la peça de fusta que podia proporcionar, de 120 cm de volta de canó (fila) i de 8 metres de llargària (40 pams). Altres denominacions com la dels vintiquatrens feien referència directament a la llargària (24 pams o 4,8 metres), amb el sobreentès que el seu perímetre era de 240 cm de volta de canó.

De manera decreixent en diàmetre, els diferents noms dels arbres o peces que es troben als expedients d'aprofitaments són, en primer lloc, els esmentats vintiquatrens (arbres de 80 cm de diàmetre i 4,8 metres de llargària); els dobles (arbres de 60 cm de diàmetre), que podien ser de 40, 32 o 20, segons el nombre de pams de llargària; les files (arbres de 40 cm de diàmetre), de 40, 24 o 20; els fusts o fustos (arbres de 30 cm de diàmetre), de 40, 32, 24 o 20; les filetes (arbres de 20 cm de diàmetre) de 40, 32 o 24; peces inferiors eren els filetons, penons i pelats. Aquestes denominacions dels arbres, segons les diverses dimensions, es troben avui dia fora d'ús, i són desconegudes pels qui ara fan, o han fet recentment, l'aprofitament de fusta als Ports.

Els fustaires que, a finals del segle passat, talaven fusta a la Mola els trobem recollits en la relació següent:

Quadre 9: relació de rematants de les subhastes de fusta de la Mola a finals del segle XIX

<i>Any forestal</i>	<i>Rematant</i>	<i>Típus del remat</i>	<i>Nombre de pins adjudicat</i>	<i>Preu unitari de l'arbre</i>
66-67	Joan Arasa Barberà	501 escuts	210 pins	2,4 escuts
67-68	Joan Arasa Barberà	201 escuts	90 pins	2,2 escuts
71-72	Joan Monclús Tarragó	1774 PTA	250 pins	7 pessetes
77-78	Josep Mirapeix Ricomà	2017 PTA	1152 pins	1,7 pessetes
78-79	Josep Mirapeix Ricomà	2501 PTA	1000 pins	2,5 pessetes
94-95	Joan Solé Gallart	1700 PTA	350 pins	4,8 pessetes
95-96	Joan Solé Gallart	750 PTA	150 pins	5 pessetes
97-98	Manel Monclús Borrell	1060 PTA	150 pins	7 pessetes
98-99	Joan Monclús Tarragó	1220 PTA	120 pins	10,1 pessetes
99-1900	Joan Monclús Tarragó	1004 PTA	100 pins	10 pessetes

Cal indicar que molts aprofitaments de pins, tot i que s'havien d'adjudicar mitjançant subhasta pública, acabaven essent executats pel mateix Ajuntament de Tortosa, perquè gran part d'aquestes subhastes quedaven desertes fins a quatre anuncis successius, moment en què l'Ajuntament sol·licitava de realitzar directament l'aprofitament.

La fusta no era l'únic aprofitament que es verificava a la Mola de Catí. També es treia a subhasta l'aprofitament de les pastures que eren destinades principalment a pastura d'estiu per als ramats d'oví. Així, l'any forestal 1868-69 se subhastà l'aprofitament de pastures per a 2.616 ovelles, quantitat que es mantindrà fins al pla anual de 1870-71, en què se subhastaren les pastures per a 400 ovelles i s'inclouen, a més, 150 cabres. L'any 1873-74 tornen a sortir a subhasta les pastures sols per a ovelles amb un nombre reduït de 300 caps de bestiar, que augmentà fins als 600 caps el 77-78. A partir del pla del 82-83, l'aprofitament de pastures quedarà fixat per a tot el conjunt de monts de l'Ajuntament situats a la dreta del riu –la Mola, el Regatxol, Figuerasses, Ferradura i Tallnou– en 2.000 ovelles i 500 cabres, quantitat que s'anirà subhastant fins al pla de l'any 1896-97, en què es reduirà a 1.600 ovelles i 400 cabres. Dos anys després, per al pla del 1898-1899, les pastures a la Mola tornaran a subhastar-se de manera independent dels altres monts de la dreta del riu, essent el nombre de caps fixat de 500 ovelles i 100 cabres, i, finalment, l'any 1899-1900, es fixà en 600 ovelles i 20 cabres.

L'aprofitament de pastures obligava a prohibir l'entrada dels ramats en els llocs cremats durant els cinc anys posteriors a l'incendi. Així, durant el pla d'aprofitament de pastures de l'any 1869-70 i els cinc anys posteriors, es vedaren al pastoreig 15 hectàrees cremades l'agost de 1868; i, durant el pla de 1875-76 i els cinc posteriors, es vedaren els llocs incendiats l'agost de 1875 al paratge de Cova Cambra i Cova del Rastre.

Els altres productes forestals que s'aprofitaven eren el quitrà i les llenyes. L'aprofitament de quitrà es feia exclusivament de les soques dels arbres tallats de poc temps i que contenien teia. D'aquestes soques s'obtenia el quitrà en els quatre forns que hi havien a la Mola: el de Bunyol, el del Rastre, el del Pulit i el de la Grava. L'aprofitament de quitrà havia tingut una gran importància per als boscos dels Ports –recordem la menció que en fan les “*Ordenanzas de Marina*” de 1748. També ho podem comprovar a l'informe, transcrit íntegrament a l'apèndix III, realitzat l'any 1861 per Miquel Bosch –en aquells moments un dels enginyers de monts amb més prestigi, gran coneixedor dels Ports, ja que havia estat “*comisario de Montes*” de Tarragona a la dècada dels quaranta, i autor,

recordem-ho, del "*Reconocimiento de los montes públicos de Tarragona*" de l'any 1846–, en el qual fa un repàs històric d'aquest tipus d'aprofitament. Miquel Bosch descriu com, al llarg del massís dels Ports, des del terme de Bot fins a la Sénia –unes 50.000 hectàrees de superfície– el nombre de forns de quitrà era de més de 150 –un forn cada 330 ha. La presència dels 4 forns de quitrà a la Mola –400 hectàrees de superfície total, amb una mitjana d'un forn cada 100 ha– ens indica l'abundància de matèria primera necessària per a la seva obtenció, és a dir, la gran quantitat de fusta i la freqüència amb què es produïen les tales.

L'aprofitament de quitrà als Ports, tan important en segles passats, es trobava a final de segle en franca decadència, aparellada a la de la construcció i reparació de vaixells i barques de fusta, principal destinació d'aquest producte. Així, en el pla d'aprofitament de l'any de 1867-68 es treia a subhasta l'aprofitament de 500 soques d'arbres, de les quals es podrien obtenir 100 quintars de quitrà –4.000 kg. La subhasta quedà deserta. Idèntic resultat va tenir la subhasta del pla de 1868-69, 200 quintars de quitrà –8.000 kg–, mentre que la de 1869-70, 96 quintars de quitrà –3.840 kg–, que es podien obtenir de 250 soques, va ser adjudicada a Antoni Escoda Marro per 40 escuts. A partir d'aquest any ja no es tornarà a incloure aquest aprofitament als plans anuals en cap forest de l'Ajuntament de Tortosa, per tant, es pot dir que l'any 1869 va ser l'últim en què es fabricà quitrà als monts de Tortosa.

L'aprofitament de llenyes està present en quasi tots els plans anuals, essent veïnal i gratuït, i consistent en la recollida de les restes generades per les tales de pins. La quantitat que es pot aprofitar és molt variable d'un pla a altre; per exemple, l'any 1866-67 són 5.950 càrregues de llenya grossa; el 1872-73 sols 500 càrregues; el 1877-78, 3.200 càrregues de llenya grossa i 19.000 càrregues de rames.

Acabem, amb aquestes dades, el recorregut que ens proposàvem de realitzar a l'inici de l'article al llarg del segle XIX, durant el qual he intentat reflectir com els canvis de legislació i de gestió que afectaren tots els terrenys forestals espanyols tingueren una repercussió directa, també, en els boscos i en les forests dels Ports. Amb els exemples de Refalgarí i de la Mola ens hem mogut pel complicat món polític, social i administratiu del segle passat, amb la voluntat d'aprofundir en el coneixement de la nostra recent història forestal. Un coneixement que és imprescindible per a entendre l'actual realitat d'aquests boscos, i que ens ha d'ajudar a millorar-ne la gestió futura.

APÈNDIX DOCUMENTAL

Document 1

Text de l'informe sobre la forest de Refalgarí redactat per l'“Administrador de Bienes Nacionales” de Tarragona en data 23 de maig de 1865, adreçat al “Director General de Propiedades i Derechos del Estado”.

“Ilustrísimo Sor.= Tengo el honor de pasar a manos de V.S. el estado referente a ciertas noticias sobre los montes públicos cuya Administración corre a cargo de la Hacienda en esta Provincia que se sirve reclamar en su orden Circular de 4 del actual mes. Como el espacio de la Casilla de observaciones del indicado estado sea de cortas dimensiones e insuficientes para contener las que le parece estar en el caso de hacer esta oficina, ha creído conveniente continuarlas en la presente comunicacion, a fin de que V. I. funda convencerse de la mayor o menor importancia de dichos montes y del estado en que se halla la Administración de los mismos. En la oficina existen poquísimos datos que hagan relación a los montes y aun los pocos en un gran estado de abandono, pues se hallan hacinados en el archivo y revueltos con otros documentos a muy diversa índole, por lo cual es difícil conocer de una manera clara las circunstancias de aquellos, el arbolado existente y su calidad, el aprovechamiento que pudiera hacerse de las leñas secas, pastos y demás para conseguir renta de estas fincas cuyos gastos de vigilancia son gravosos al Estado, como tambien para poder informar a V.I. con acierto y cabal conocimiento de la cosa, sobre la conveniencia de la conservacion por el Estado de estos predios.

El Administrador que suscribe no obstante los obstaculos con que ha tropezado ha podido reunir algunos antecedentes, con referencias a los Montes públicos, ya sacados con mucho trabajo de los pocos que han podido hallarse en el archivo, ya adquiridos verbalmente del guardabosque, a cuyo efecto los ha llamado, ya de noticias tomadas de gente practica del pais, o ya por ultimo, de los conocimientos locales que posee por ser hijo del mismo;³⁰ de todos ellos hará una exposicion a V.I. para llenar debidamente el servicio que se le reclama, hablando separadamente de cada uno de los Montes por el orden que llevan en el estado que motiva este escrito.

Monte de Refalgueri. Procede este monte de los bienes del suprimido Real Monasterio de Nuestra Señora de Benifasá de la orden del Císter en el reino de Valencia, se halla situado al extremo de la Provincia y linda con las otras de Castellón y Teruel, pertenece al distrito municipal de la Cenia en cuyo amillaramiento solo se le consideran 4500 jornales, lo cual es inexacto por constar de más de 15000 en razon a que el espacio que ocupa tiene 6 leguas de largo y 5 de ancho.

Este monte es de excelentes condiciones para el arbolado, existiendo en él gran número de pinos, de muy buena calidad, y tambien en una Partida de él predominan las encinas en abundancia y buena. El bosque fue completamente devastado, cuando la Guerra civil de los siete años y algunos de los siguientes, y si bien posteriormente ha podido ponerse en un estado de lozania, bastante regular, no se sacó de él todo el partido que debia

³⁰ El document és la còpia de l'original que hi ha a l'arxiu del “*Dístrito Forestal de Tarragona*” i no hi figura el nom d'aquest funcionari.

prometerse, por las razones que luego se espondrán. Como se deja espuesto, el monte se halla en el Distrito municipal de la Cenia, pueblo de esta provincia y único de los de ella que le es limitrofe. Los linderos del monte con el Distrito municipal de la Cenia toman una linea bastante estensa, ocupando segun noticias, parte del EN todo el E y algo del SE por el S linda con el término del pueblo de Fredes de la provincia de Castellón teniendo muy inmediatos pueblos de Ballestá y Pobla de Benifasá de la propia provincia y luego al O y al N linda con los término de los pueblos de Ballderrobles y Beceyte de la Provincia de Teruel. Segun noticias adquiridas, que datos no ha sido posible hallarlos en la Oficina, ninguno de los pueblos colindantes tiene derecho alguno sobre el monte, ni tampoco debe este prestarles servidumbre de ningun género esceptuando el de la Cenia que segun version, por concordia con el Rey D. Jaime 1º de Aragón tienen derechos los vecinos de pastar sus ganados, y sacar leñas y maderas para sus usos y necesidades. De este derecho que por ahora desconoce legalmente el Administrador que suscribe, nacen mil abusos por parte de los vecinos de la Cenia, y si bien se han podido corregir los que se relacionan con las sacas de maderas, ha sido de todo punto imposible contenerlos respecto a las leñas y pastos. Aun cuando la saca de las leñas secas no perjudica a la parte mejor del bosque, que la forma una estensa llanura en la Cuspide del Monte y que por la posicion y circunstancias no es tan accesible y puede estar mejor vigilada, sirve de pretexto para hacer un completo destrozo en las laderas y vertientes en donde existen muy buenos terrenos para bosque y cultivo, los cuales se van usurpando sin que basten las amonestaciones de los guardas para hacerles desistir de ese abuso. Es cierto que debe tenerse en consideración que para guardar este monte y otros dos (el de los Frailes y de San Jorge de Alfama) distantes 11 leguas entre si, hay solo dos guardas y cabo, personal por todos conceptos insuficiente, y si se agrega a esto lo descuidado que se halla la Administracion de aquel bosque, lo cual influye en que los vecinos de la Cenia se creen inviolables por sus denuncias, se comprenderá facilmente la imperiosa necesidad de poner coto a semejantes males. Con el aprovechamiento de yerbas o pastos hay otro abuso, si cabe, más escandaloso. Si la concordia, esa que antes se ha hecho mérito, existe y subsiste, debe comprenderse que este aprovechamiento reza solo para animales destinados a grangeria, de cuyo número fijan un límite las instrucciones a cada propietario, segun la cantidad y calidad de los terrenos que posee, y nunca puede consentirse que pasten los de los ganaderos y de los tratantes, como ahora sucede, llegando hasta el extremo de que pastan ganados propios de especuladores de otros pueblos, suponiendo que son de vecinos de la Cenia.

El abuso de usurpacion de terrenos se comete en grande escala, en la parte lindante con las Provincias de Castellón y Teruel, por los vecinos de Fredes, Ballestá, Pobla de Benifasá, Vallderrobles, Beceyte y otros inmediatos a éstos, pues, segun noticias, asciende a más de mil quinientos jornales la cantidad de terreno usurpado, y es aun más sensible que este espiritu de usurpación puede dar lugar a fatales consecuencias, por que con objeto de conseguir terrenos sin arbolado, prenden fuego en algunos puntos para luego apoderarse del espacio que dejan sin vegetacion y reducirlo a cultivo.

Deseoso el que suscribe de poner término a semejantes abusos, sin embargo del poco tiempo que tiene el honor de estar al frente de la Administracion, de la cual toma posesión en 30 de Abril ppdo. se dedica con afan a buscar datos y a adquirir noticias que le pongan en estado de solicitar de V.I. la adopcion de medidas que hagan desaparecer ese atropello a la propiedad del Estado. Puede muy bien suceder que entre los documentos del archivo se hallen algunas escrituras de las cesiones con enfiteusis, que los Frayles del Real Monasterio de Benifasá, hicieron de algunos terrenos de las extremidades

del Monte, pero hasta ahora no ha sido posible dar con ellas, y en su defecto se ha consignado la adjunta copia facilitada por un particular, por la cual se comprende el partido que la Administracion puede sacar de los enfiteutas, que por no haber pagado los censos han caido en la pena del Comiso de sus fincas. Debe tenerse en cuenta que estos enfiteutas son los principales usurpadores, y los que han dado lugar a que sus convecinos en vista y cobijados por la impunidad de estas faltas, se hayan calculado a cometerlas tambien.

Atendidas las buenas condiciones del Monte de Refalguerí para el arbolado y tambien que se calcula escocer de 1500 el número de jornales usurpados por los habitantes de las poblaciones limitrofes, opina el Administrador que suscribe seria muy conveniente:

1º Proceder, por la via que corresponde al deslinde y amojonamiento del espresado Monte, bajo la base de los terrenos que era propiedad del Monasterio de Benifasá en la epoca de su supresión.

2º Que luego del deslinde, una comision compuesta del Ingeniero de Montes de la Provincia, el Fiscal de Hacienda, y un oficial de la Adminisración, con la autorizacion que el Gobierno tuviera a bien concederla, se ocupara en reconocer los terrenos usurpados, incautandolos a la Hacienda por la via Gubernativa, siendo posible, y de no, intentar la judicial, para proceder en su venta, supuesto que todos son de cultivo.

3º Que esta misma comision, procediera a examinar la parte de terrenos, cuya enajenacion se considerara conveniente, dejando el resto deslindado para bosque, y declararlo exceptuado de la venta, con destino a Montes del Estado, pudiendo así ser mejor vigilado y mejorado de su objeto, que en poder de la Administración de la Hacienda que ningun beneficio le reporta en la actualidad.

Muchas consideraciones pudieran aducirse en pro de la idea propuesta, pero la falta de datos, y el poco tiempo que puedo emplear en el servicio que motiva esta comunicacion, me obligan a remitirme a la clara y superior comprension de V.I. en la seguridad que sabra dar a este asunto el giro que mejor convenga a los intereses de la Hacienda”.

Document 2

Text de l'informe redactat per l'enginyer en cap del “Distrito Forestal de Tarragona”, Lluís Satorras i Vilanova, sobre la petició d'aprofitament extraordinari del bosc de la Mola de Catí de l'any 1872, adreçat al governador civil.

“16 de Julio de 1872, al Sr. Gobernador.

Obra en la dependencia la orden de 12 del corriente mes que V.S. se ha servido dirigirme para que con toda urgencia informe lo procedente sobre la comunicació del Alcalde de Tortosa que transcribe.

Este comienza su comunicació trasladando la que el oficial sobrestante del puente de barcas de dicha Ciudad expone, el mal estado del barcaje, maderamen entablado y demás partes del mismo, el peligro de numerosas desgracias que ello conlleva y lo inminente de la total ruina de aquel medio de tránsito si dentro un brevísimo plazo no se repara; suplicando a la citada autoridad local que gestione para evitar que acaezcan las auguradas desgracias y ruina. El Alcalde añade varias consideraciones sobre la importancia del

expresado flotante artefacto para la agricultura de aquella Comarca, para el comercio, e, hipotéticamente, bajo un punto de vista militar y estratégico; y concluye rogando a V.S. que disponga la pronta reparación de aquel puente por los medios que, según dice, el Ayuntamiento respectivo tiene propuestos a la Excelentísima Diputación provincial.

Consigna como el principal entre ellos, la corta de la madera necesaria en el monte denominado Mola de Catí; y parece como que lo funda en que es predio destinado exclusivamente al servicio para que aquellas se reclaman.

La primera parte, esto es, el estado de mayor o menor deterioro del puente de que se trata, los peligros y perjuicios a ello consiguientes y lo más o menos preciso de la proyectada reparación son asuntos ajenos al objetivo de esta dependencia, que para no distraer inútilmente la atención de V.S. nada dirá tocante a los extremos; limitando el informe a los restantes que la mencionada comunicación envuelve y son: 1º la fuerza del fundamento indirectamente aducido para extraer del monte Mola de Catí la madera necesaria para aquella reparación; 2º Si el porvenir del monte permite se verifique la corta pedida; 3º a quien compete autorizarla o denegarla.

Respecto al primero, las noticias adquiridas por la dependencia están acordes con el aserto de que las maderas del citado monte deben aplicarse exclusivamente a reparar y conservar el puente de barcas de Tortosa; al parecer por convenio entre el Concejo de dicha Ciudad y los de los restantes pueblos que en lo antiguo formaban con ella el término general de su nombre: parecer armónico con el hecho de que el mencionado predio enclava en jurisdicciones municipales distintas de las de Tortosa y puede decirse que más que parte de ésta es un anexo a la misma, parecer, no obstante, que sólo como a tal puede consignarse por cuanto la destrucción del archivo de la Alcaldía de la mencionada Ciudad, que ocurrió cuando el movimiento político de 1854, ha hecho ineficaces el celo e interés desplegados por el Distrito para averiguar y precisar la razón legal del expresado destino. Pero, sea cual fuere, bien el indicado convenio o contrato, bien un simple acuerdo en época inmemorial tomado por el Municipio de Tortosa, el problema es uno: Semejante servidumbre ¿puede admitirse como una obligación de cubrir con el vuelo de aquel fundo todas las necesidades de madera que las recomposiciones del puente de barcas ocasionen?, ¿puede entenderse en concepto de que, mientras existan en dicha finca algún pino maderable y la reparación del citado artefacto reclame maderas, debe apearse?

En manera alguna cualquiera que sea la acción jurídica que creó la servidumbre; ni en el caso más obligatorio, el que hubiera nacido de contrato celebrado entre los distintos Concejos otro tiempo constitutivos del Término general de Tortosa. Siendo estos, como son, meros usufructuarios de sus montes, el contrato sólo podía afectar al usufructo o renta de la finca no al capital que la forma. Por otra parte, si, conforme a derecho, no existen preeminencias entre el predio servido y el sirviente, no hay razón legal para posponer la existencia del monte a la del puente.

En humilde entender del infrascrito Ingeniero, la servidumbre de que se está ocupando corresponde a las negativas. No es obligación de extraer del monte Mola de Catí todas las maderas necesarias para recomponer el puente de barcas de Tortosa; sí que, únicamente, una prohibición al Ayuntamiento de aquella Ciudad para dedicar a otros servicios u objetos las maderas obtenidas en el nombrado monte.

Y lo dicho, sugiere otra consideración sobre el asunto. La corta extraordinaria, que motiva este informe, no es la primera que aquel Ayuntamiento solicita para recomponer el puente mencionado: algunas lleva pedidas en plazos mas o menos cortos. A causa de ello, ya en los años 1859 y de 1866, el Ingeniero que suscribe que entonces también ocupaba la Jefatura del distrito, en conversación amistosa indicó a la citada Corporación lo conveniente que sería pensar y acordar la manera de que en lo sucesivo, en lugar de ser enajenadas las maderas componentes de los aprovechamientos ordinarios en el monte de que se trata se aplicasen o conservasen, si desde luego no eran precisas, para el destino que les esta fijado: indicación reiterada de oficio en Abril último. Pero, ni esta vez ni aquella, semejante indicación se ha tomada en cuenta: sin duda dicha Corporación ha venido y continua conceptuando preferible para las arcas de su Municipio percibir anualmente el importe en metálico de la renta maderable de aquella finca; en la esperanza de, siempre que la reparación del puente apremiase, obtener permiso superior para llevar a efecto extraordinarias cortas. Así resulta que las 7002 cargas de madera a que ascienden los aprovechamientos de este genero autorizados y verificados en el monte Mola de Catí durante el ultimo periodo según los antecedentes que obran en el archivo del Distrito, mas de los dos tercios, sobre 5300 cargas, han sido enajenadas en pública subasta, ingresando el importe del remate en fondos municipales de Tortosa; y a la reparación sólo han sido aplicadas menos de 1600 cargas.

Ahora bien, cuando no fuere acertado el expuesto entender del infrascrito Ingeniero, sí que a la existencia y buen estado del puente debiere posponerse el monte ¿no es lo lógico y justo que antes de atentar al porvenir de éste, el Municipio de Tortosa compre y suministre madera para reparar aquel artefacto en cantidad igual a las enajenadas; y que, únicamente dado caso que no alcancen a la reparación proyectada y en la parte que falte, se acuda al monte Mola de Catí para obtenerlas?

Manifestando lo que antecede sobre el primero de los numerados extremos, paso a ocuparme del segundo, o sea, de si el estado de dicho monte permite el pedido aprovechamiento de maderas.

El Ingeniero primero D. Ramon Burcet, fundándose entre otras razones en la escasez de repoblado de aquella finca, ha calculado la renta maderable que actualmente puede dar en 58,87 metros cúbicos: aprovechamiento que se propone en el plan para el próximo año forestal. La comunicación del Alcalde de Tortosa extractada al principio de este informe no expresa la cantidad de madera cuya corta pide que se autorice; pero del contexto de la misma comunicación se deduce que debe de sobrepujar en mucho la consignada como posibilidad anual, y, según las noticias que tiene la dependencia no bajan de metros cúbicos 731,232, los precisos para la reparación a cuyo fin se piden. Conceder el aprovechamiento de esta cantidad de maderas como un adelanto en la percepción de las rentas maderables de la Mola de Catí correspondientes al próximo periodo (que a no menor tiempo corresponden tomando cuenta la consiguiente disminución del capital leñoso), en el actual estado de dicho monte sería sinónimo de acordar su destrucción. Es verdad que en épocas anteriores se han concedido extraordinarias y grandes cortas en dicho predio como por ejemplo en 1854, 1863 y 1868; pero verdad es también que a la par han ido decreciendo su renta anual desde 400 cargas a que llegaba a término medio en los años del 1851 a 1853 hasta la fijada para el próximo año forestal que sólo alcanza 166 cargas como es seguro, que de continuar semejantes concesiones pronto el citado monte en otro tiempo el mejor quizá de la provincia, se verá convertido en un continuado calvero con solo reliquias de su anterior rica vegetación arbórea; cual la Fullola, la Buinaca, Carreretes y otros fundos de pertenencia municipal de

Tortosa. Evitarlo, en cuanto pueda, es uno de los deberes de esta dependencia, que por ello opina que se deniege la corta pedida.

Réstale ocuparse de a quien compete la propuesta denegatoria o la concesión, si la estima conveniente.

La Ley de 24 de Mayo de 1863, que está en vigor, en su artículo 11 prescribe la intervención del Ministerio de Fomento en toda suerte de montes públicos para que la explotación se sujete a los límites de la producción natural. La Real orden de 1º de Setiembre de 1860, disposición tampoco derogada en cuanto no se oponga a dicha ley, en el párrafo segundo del artículo 12 dice que serán sometidos a la aprobación del Ministerio de Fomento los expedientes de aprovechamientos de productos cuya tasación exceda de 20000 reales o sean 5000 pesetas. Si bien los artº 78 y 79 de la ley orgánica de 3 de Junio de 1870 publicada en 20 de Agosto, ha venido a ampliar la acción administrativa de los Ayuntamientos y Comisiones provinciales respecto al aprovechamiento de los montes municipales; la atribución de acordar que les confieren es sólo con referencia al disfrute, esto es, a la distribución y aplicación de la cantidad de aprovechamientos que se autoricen, mas no sobre la determinación de esta, su calidad su clase ni la época de aprovecharlas; cuestiones de carácter esencialmente facultativo. Y semejante interpretación de la palabra disfrute no nace del Ingeniero que suscribe es la oficial que se desprende de la Real orden de 13 de Abril de 1866 motivada por al empleo de dicha palabra en el segundo apartado del art. 89 del Reglamento de 17 de Mayo de 1865 en frase no idéntica pero sí análoga a la que aparece en el citado art. 78 de la ley municipal vigente.

Resumiendo cuanto va expuesto, la dependencia tiene la honra de informar como procedente en su concepto:

1º Que la circunstancia de que las maderas del monte denominado Mola de Catí esten afectas a la recomposición del puente de barcas de Tortosa no es motivo para que a este objeto se verifiquen en aquel monte corta en mayor cantidad de la que en buena explotación consiente.

2º Que el estado de su vuelo no admite la corta motivo de este informe sin grande e inmediato perjuicio de aquella finca, muy difícil y quizá imposible de reparar.

3º Que en vez de arriesgar la existencia de dicho monte para recomponer el puente de barcas citado, lo justo es obligar al Ayuntamiento de Tortosa a que compre y suministre maderas en cantidad igual a la que suman las aprovechadas en la Mola de Catí, y no empleadas en el puente sí que vendidas, e ingresado su importe en arcas de los espresados fondos: cuyas maderas y las que puede dar el aprovechamiento en aquel predio, que se propone en el plan del año próximo bastaría con creces para la proyectada recomposición de dicho artefacto.

4º Que el conocimiento del asunto compete al Ministerio de Fomento a cuya Superioridad debe elevarse el expediente para que acuerde en él lo que estime mas acertado.

V.S., no obstante resolverá. El Ingeniero Jefe, Luis Satorras y Vilanova".

Document 3

Text de l'informe redactat l'any 1861 per l'enginyer Miquel Bosch, sobre l'aprofitament de quítrà als Ports, adreçat al director general d'Agricultura, Indústria i Comerç.

Illmo. Sr.:

Los pinares comprendidos bajo la denominación de puertos de Tortosa situados principalmente en los terminos de los Ayuntamientos de Cenia, Masos de Barberans, Tortosa, Alfara, Pauls, Prat de Compte, Bot, Horta y Arnes gozaron de una justa celebridad en lo antiguo por la abundancia de maderas y productos resinosos de escelente calidad que proporcionaban a la Armada. Su régimen económico fue objeto de reglamentos particulares y mereció mención especial en las ordenanzas generales de 31 de Enero de 1748. En esta época la obtención de materias resinosas en los Puertos de Tortosa se hacian en tal escala que se contaban en ellos más de 150 hornos de alquitrán. El aspecto miserable de los que fabrican este producto forestal y mejor aun las disposiciones que se dictaron a últimos del siglo pasado para que no decayese la produccion de betunes para la Marina en el distrito de que se trata revelan cuan poco lucrativa ha sido siempre esta industria. Siendo los consumos de la Armada de la mayor consideración, en 1793, a propuesta del Ministro de Provincia y con apoyo en la Junta del Departamento, se dignó S.M. conceder por Real orden de 7 de Mayo, el fuero de Marina a los operarios de dicha fabrica u hornos de alquitrán con la escepción de quintas para el Ejército a sus hijos y nietos que estuviesen empleados en ella un año antes de verificarse los sorteos, lo cual tuvo debido cumplimiento. La Marina poseia en aquella época en Tortosa, y conserva todavia, un grande almacén para depósito de alquitrán, que de orden del Gobierno fue destruido en 1810, con motivo de acercarse el ejercito Francés al sitio de la plaza. Despues de este acontecimiento algunos comerciantes de Tortosa usando de la libertad que la ley les concedia hicieron repuestos considerables de alquitrán que vendian y reclamaban sin intereses. Este hecho, que la Marina calificó de abuso intolerable, motivó la determinación de la Superioridad en que se mandaba que los Betunes quedasen estancados y obligando a surtirse de ellos en el almacén del Rey todo vecino y forastero que los necesitase, estableciendo precios fijos para la compra del alquitrán y pez para fabriqueros, y distintos para la venta de ambos géneros para los particulares, resultando por esta operación beneficios considerables para el erario, que no solo han sido suficientes a cubrir el sueldo del guardaalmacen y los gastos ordinarios de reparos, sinó que han alcanzado para remitir cantidades no despreciables de alquitrán y pez al Departamento de Cartagena sin coste alguno a la Marina. Hoy, en virtud de ordenes Superiores dictadas en 1855, en Tortosa se paga a 32 reales el quintal de alquitrán y a 44 el de pez, para la venta de estos artículos a particulares se fijaron los precios de 38 rs. el quintal de alquitrán para los del pais y 40 para los forasteros, y 52 el de pez indistintamente. Bajo el poderosos influjo de esta medida el almacen de alquitrán de Tortosa ha suministrado superabundantemente los arsenales de los Departamentos, los astilleros de Mahón y Mallorca y los considerables pedidos de los particulares, de suerte que algunos opinan que dicho depósito ha sido el principal establecimiento de su clase que se ha conocido en el reino. Pero el estado floreciente del almacen de alquitrán que la Marina posee en Tortosa irá desapareciendo cada día con más o menos lentitud a medida que se deje sentir los efectos de la abolición de los mencionados privilegios de las roturaciones masivas, de la elevación de los precios de las maderas y del orden que se va introduciendo en los aprovechamientos de los montes. Cuando los montes de los Puertos de Tortosa han sido vigilados debidamente, para la obtención de alquitrán sólo se han echado mano de la parte teosa de los tocones del raigambre de los arboles cortados y de las leñas muertas. Y es tan corto el beneficio

que los propietarios de los montes reportan de la venta de dichos productos y tantos los daños voluntarios e involuntarios que los fabriqueros pueden ocasionar que no debe extrañarse que el Gobernador de la provincia de Tarragona en 28 de Diciembre de 1858 contestase a una instancia del Guarda del almaén nacional de Betunes de Tortosa en los términos siguientes: “En vista del expediente instruido en este Gobierno a consecuencia de la reclamación que V. hizo en instancia de 24 Noviembre último, a fin de que se permita la elaboración de Betunes en los montes del Estado y de los pueblos para el surtido del almacén que tiene V. a su cargo, he acordado desestimar por no convenir al beneficio de los montes, aquella clase de aprovechamientos”. El Ingeniero Jefe de Tarragona y el Gobernador actuales en contraposición de las ideas que sobre este punto dominaban en el distrito en 1858, opinan que, tomando las precauciones, se puede permitir la obtención del alquitrán en los Puertos de Tortosa, pues solo en lo que va de año llevan subastada la tea suficiente para producir 3.200 arrobas de alquitrán en los montes del Estado de aquella localidad que por cierto, no son de mucha estension ni de mucho tiempo a esta parte se han verificado en ellos cortas de importancia. La tea fue tasada en 800 rs. y en el remate ha dado poco más.

Despues de lo que se acaba de esponer se comprenderán que concedéendose actualmente la elaboración del alquitrán en los Puertos de Tortosa es ya innecesario dictar órdenes particulares al Ingeniero Jefe del Distrito que tiendan a escitar su celo a favor del referido Establecimiento del Estado.

Dios gue. a V.S. m. años.

Madrid 19 de Setiembre de 1861.

Agustin Pascual, Ilmo. Sr. Director gral. de Agricultura, Industria y Comercio.